

**TURUN AMMATTIKORKEAKOULU
ÅBO YRKESHÖGSKOLA**

Opinnäytetyö

**LAPSEN ETU HUOLTOA JA
TAPAAMISOIKEUTTA
KOSKEVASSA
TÄYTÄNTÖÖNPANOSSA**

Piia Hakunti-Niemelä

Liiketalouden koulutusohjelma

Lokakuu 2008

Koulutusohjelma: Liiketalous	
Tekijä: Piia Hakunti-Niemelä	
Työn nimi: Lapsen etu huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa täytäntöönpanossa	
Suuntautumisvaihtoehto: Juridiikka	Ohjaaja: Liisa Sippel
Valmistumisajankohta: Joulukuu 2008	Sivumäärä: 77
<p>Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta säättää toimintatavat tilanteisiin, joissa käräjäoikeuden antamaa määräystä tai vanhempien sosiaalihuollon viranomaisella vahvistuttamaa sopimusta huollosta ja tapaamisjärjestelyistä ei vapaaehtoisesti noudateta. Tässä opinnäytetyössä kuvataan tämän prosessin kulku sen hakemisesta varsinaiseen täytäntöönpanoon.</p> <p>Työ rakentuu kolmesta eri näkökulmasta: lapsen, vanhemman ja mukana olevan viranomaisen. Lapsen näkökulmasta käsitellään niitä asioita, jotka täytäntöönpanossa toteuttavat kaikkea lapsia koskevan lainsäädännön pohjimmasta ajatusta, lapsen etua. Vanhemman näkökulma koostuu prosessissa mukana olleiden vanhempien kokemuksista ja mielipiteistä. Viranomaisnäkökulmassa käsitellään käräjäoikeuden, sovittelijan, sosiaaliviranomaisen ja ulosottoviranomaisen mielipiteitä haastatteluiden ja kyselyn pohjalta.</p> <p>Työn tarkoituksena oli selvittää erityisesti ulosottoviranomaisen näkökulmasta sitä, minkälaiset toimet ja menettelytavat parhaiten toteuttavat lapsen etua täytäntöönpanossa. Lisäksi tarkoituksena oli selvittää haasteet ja ongelmat, joita täytäntöönpanossa kohdataan sekä selvittää mielipiteitä viranomaisyhteistyöstä. Näihin kysymyksiin saatiin vastattua kohtuullisesti ottaen huomioon aiheen haastavuus ja käytettävissä olevat menetelmät sekä resurssit.</p>	
Hakusanat: lapset, lapsen huolto, tapaamisoikeus, täytäntöönpano	
Säilytyspaikka: Turun ammattikorkeakoulun kirjasto	

Degree Programme: Business	
Author: Piia Hakunti-Niemelä	
Title: Child's Advantage in Execution Concerning Child Custody and Right of Access	
Specialization line: Law	Instructor: Liisa Sippel
Date: December 2008	Total number of pages: 77
<p>The law concerning the court orders on child custody and right of access defines the methods in cases where an execution order given by a district court is not freely obeyed. The same applies to an agreement on child custody and access arrangements, confirmed between authorities and the parents. The chronological progress of this process, from applying to implementing, is covered in this study.</p> <p>This study consists of three different views: the one of the child, the one of the parent and the one of the authority involved. The matters that realize the basic idea of child legislation, that is, the child's own advantage, are studied from the child's point of view. The parent's view consists of experiences and opinions of the parents involved in the process. The officials' view consists of opinions presented by district court, conciliator, social authority and execution authority. These are all studied on basis of interviews and a questionnaire.</p> <p>The aim of this study was to uncover the acts and methods that support the child's advantage in execution, especially from an execution authority's point of view. In addition, the aim of the study was to uncover the challenges and problems faced in execution, as well as study opinions about cooperation between the officials. These questions were answered rather well, considering the challenging subject and the resources and methods available.</p>	
Keywords: Children, child custody, right of access, execution	
Deposit at: Deposit at: Turku University of Applied Sciences Library	

SISÄLTÖ

1	JOHDANTO	7
2	LAPSEN HUOLTOA JA TAPAAMISOIKEUTTA KOSKEVAN PÄÄTÖKSEN TÄYTÄNTÖÖNPANO	10
2.1	Mitä lapsen huolto ja tapaamisoikeus tarkoittavat	10
2.2	Mistä täytäntöönpanossa on kysymys	11
2.3	Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta	12
2.4	Täytäntöönpanotapausten määrä ja jakautuminen	13
2.5	Täytäntöönpanoriitojen ominaispiirteet	14
3	TÄYTÄNTÖÖNPANON KULKU	17
3.1	Täytäntöönpanoprosessi pääpiirteittäin	17
3.2	Esimerkkitapaukset	18
3.3	Täytäntöönpanolain soveltamisala	20
3.4	Täytäntöönpanon hakeminen	23
3.5	Sovittelu	24
3.6	Tuomioistuimen päätös täytäntöönpanoasiassa	25
3.7	Täytäntöönpanomääräykset	27
3.8	Turvaamistoimet	28
3.9	Uhkasakko	29
3.10	Kihlakunnanvoudille kuuluva täytäntöönpano	30
3.10.1	Nouto	31
3.11	Väliaikaiset turvaamistoimet	33

4	LAPSEN ETU	34
4.1	Lapsen etu Suomen lainsäädännössä	34
4.2	Lapsen edun oikeudelliset tulkinnat Suomessa	35
4.3	Lapsen etu lastenpsykiatriselta kannalta	36
5	TÄYTÄNTÖÖNPANO LAPSEN NÄKÖKULMASTA	38
5.1	Lapsen tahdon huomioon ottaminen	38
5.2	Sovittelu lapsen edun toteuttajana	40
5.3	Turvaamistoimien ja pakkokeinojen käyttö suhteessa lapsen etuun	41
5.4	Konkreettinen noutotilanne suhteessa lapsen etuun	42
6	TÄYTÄNTÖÖNPANO VANHEMMAN NÄKÖKULMASTA	46
6.1	Asianosaisten kertomukset	46
6.2	Mitä lapsen etu täytäntöönpanoprosessissa tarkoittaa	46
6.3	Täytäntöönpanoprosessin ongelmat viranomaistoiminnassa	48
7	TÄYTÄNTÖÖNPANO VIRANOMAISEN NÄKÖKULMASTA	50
7.1	Käräjäoikeus	50
7.2	Sovittelija	51
7.3	Sosiaaliviranomainen	53
7.4	Ulosottoviranomainen	55
8	YHTEENVETO	64
9	LÄHTEET	68

LIITTEET

Liite 1. Termistö ja lyhenteet

Liite 2. Saatekirje

Liite 3. Kysely

KUVIOT

Kuvio 1. Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan prosessin kulku peruspäätöksestä pakkokeinojen toteuttamiseen 17

Kuvio 2. Lapsen etu täytäntöönpanossa: lapsen näkökulma 45

Kuvio 3. Lapsen etu täytäntöönpanossa: vanhemman näkökulma 49

Kuvio 4. Lapsen etu täytäntöönpanossa: viranomaisen näkökulma 63

TAULUKOT

Taulukko 1. Käräjäoikeuksissa loppuun käsitellyt riita- ja hakemusasiat: lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpano 13

1 JOHDANTO

YLE TV1:llä esitettiin 19.2.2008 dokumentti ”Tosi tarina: viikonloppuisä”. Dokumentissa kolmen pojan viikonloppuisä pohti tilannettaan: isyyttään ja sen toteutumista. Eron jälkeen yhteishuoltajuus ei tarkoittanutkaan jaettua vanhemmuutta ja alun perinkin sopimus lasten tapaamisista oli syntynyt painostavassa hengessä. Isä koki, että jollei olisi suostunut äidin ehdottamaan tapaamisjärjestelyyn, hän olisi menettänyt kontaktin lapsiinsa kokonaan. Vanhempien keskinäinen neuvotteluyhteys ei ollut säilynyt, lasten äiti halusi yhteydenpidon toteutuvan asianajajan kautta ja siten tilanteen uusi sopiminen yhteisesti tuntui mahdottomalta. Kaikesta tästä johtuen isä pohti tilanteen viemistä käräjäoikeuden ratkaistavaksi. (YLE TV1, 2008.)

Isä pohti tilanteessaan myös lasten etua. Sitä, minkälaiset tapaamisjärjestelyt olisivat heidän parhaakseen. Hän esitti varmasti monen erolapsen kohdalla todellisen tilanteen: lapsi katsoo hermostuneena kelloaan ja toteaa, että myöhästyy toisen vanhemman tapaamisesta. (YLE TV1, 2008.) Kumman etu tällaisessa tilanteessa toteutuu, lapsen vai järjestelyä vaatineen vanhemman?

Tämänkaltaiset huoltoon ja tapaamiseen liittyvät tilanteet tuskin lienevät ainutlaatuisia nykypäivän Suomessa. Tilastojen mukaan hiukan alle puolet noin 30 000 vuosittain solmitusta avioliitosta päättyy avioeroon. Avoliittojen tiedetään päättyvän herkemmin, kuin avioliittojen. Eron kokevien alaikäisten lasten määrän arvioidaan kaiken kaikkiaan olevan vuosittain noin 25 000–30 000. (Litmala 2002, 3.) Käsitteet ”uusperhe”, ”etävanhempi” ja ”lähivanhempi” ovat siis tuttuja termejä valitettavan monelle lapselle. Riittäisiä tapauksia ratkotaan niin tuomioistuimissa kuin sosiaalitoimissakin. Esimerkiksi vuonna 2007 käräjäoikeudet antoivat päätöksensä 2193:een lapsen huoltoon ja tapaamisoikeutta koskevaan riita-asiaan, joko uusina päätöksinä tai aikaisempia päätöksiä muuttaen. (Tilastokeskus 2008a [viitattu 19.4.2008]).

Pienessä, mutta sitäkin valitettavammassa osassa tapauksia joudutaan menemään niin pitkälle, että on turvaututtava huollon tai tapaamisoikeuden täytäntöönpanoon, toisen vanhemman kieltäytyttyä toimimasta yhteisesti sovitulla tai käräjäoikeuden määrää-

mällä tavalla. Opinnäytetyössäni paneudun juuri tähän täytäntöönpanovaiheeseen. Tarkoitukseni on käsitellä prosessin kulku hakemisesta varsinaiseen täytäntöönpanon suorittamiseen. Laajemmin keskityn kaiken lapsia koskevan lainsäädännön perimmäiseen ajatukseen, lapsen etuun. Pohdin lapsen edun toteutumisen mahdollisuuksia täytäntöönpanon eri vaiheissa, eri näkökulmista ja ulosottoviranomaisen roolia täytäntöönpanon toteuttajana. Haastattelu- ja kyselytulosten pohjalta käsitelen eri viranomaisten, käräjäoikeuden, ulosoton, sosiaaliviranomaisen ja sovittelijan mielipiteitä ja käsityksiä täytäntöönpanoprosessista ja lapsen edun toteutumisesta siinä.

Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta voi tulla sovellettavaksi pantaessa täytäntöön ulkomaisia huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia päätöksiä. Osa täytäntöönpanolain säännöksistä tulee sovellettavaksi myös tapauksissa, joissa on kyse lapsen palauttamisesta toiseen valtioon Haagin lapsikaappaus-sopimuksen perusteella. Nämä kansainväliset tilanteet rajaavat kuitenkin työni ulkopuolelle.

Täytäntöönpanoa säätelevät lait ovat olleet voimassa jo vuodesta 1997 lähtien. Aiheen ajankohtaisuus ilmeneekin tapausten määrän jatkuvassa kasvussa. Vuonna 2007 käräjäoikeuksien ratkaistavana oli noin 350 tapausta, kun vielä 2000-luvun alkupuolella vastaava luku oli noin 250.

Opinnäytetyöni toimeksiantajana toimii Varsinais-Suomen ulosottovirasto. Jotta työni palvelisi virastoa ja siellä huollon ja tapaamisoikeuden kanssa työskenteleviä kihlakunnanvoutteja, keskityn lapsen etu – näkökulmaan ja pyrin löytämään kihlakunnanvoudeille uusia ajatuksia muun muassa siitä, miten käytetyt menettelytavat toteuttavat lapsen etua, millainen vaikutus prosessilla on lapseen ja miten asianosaiset ovat prosessin kokeneet.

Lähdeaineistonani käytän lainsäädäntöä esitöineen, tärkeimpänä laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta. Lisäksi käytän aiheeseen liittyvää kirjallisuutta ja artikkeleita, haastatteluja sekä kyselyä. Lapsen etua käsitellen esimerkiksi Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin psykiatrian tulosaluejohtajan, yli-

lääkäri, LT Matti Kaivosojan haastattelun perusteella. Kaivosoja on muun muassa tehnyt yhteistyössä käräjätuomari Maija Auvisen kanssa tutkimuksia huoltoriidoista Sosiaali- ja terveysministeriölle. Kaivosoja on myös toiminut perusturvajohtajana. Tärkeänä aineistona toimivat lisäksi täytäntöönpanoprosessissa mukana olleiden asi-anosaisten kokemukset.

Mielenkiintoni tähän aiheeseen on lähtöisin jo opintojen alkuvaiheesta. Aiheessa yh-distyvät kiinnostukseni ulosottoon sekä lapsilainsäädäntöön. Lapsiin liittyvät asiat ovat aina olleet minulle läheisiä ja tärkeitä ja Lastensuojelun Keskusliiton julkaisema Lapsen Maailma –lehti on tipahtanut postilaatikkooni useamman vuoden ajan. Oman lapsen saaminen on myös vahvistanut ajatusta siitä, että lasten puolestapuhujia todella tarvitaan.

2 LAPSEN HUOLTOA JA TAPAAMISOIKEUTTA KOSKEVAN PÄÄTÖKSEN TÄYTÄNTÖÖNPANO

2.1 Mitä lapsen huolto ja tapaamisoikeus tarkoittavat

Huollolla tarkoitetaan lapsen ja hänen asioidensa hoitamista ja niistä vastuun ottamista. Huollosta erotetaan lapsen omaisuuden hoitaminen eli edunvalvonta. (Gottberg 2007, 162.) Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta tarkentaa, että huollon tarkoituksena on lapsen hyvinvoinnin ja kehityksen turvaaminen lapsen omat tarpeet ja toivomukset huomioiden. Huollon tulisi turvata myös läheiset suhteet lapsen ja vanhempien välille, valvonta, koulutus, virikkeitä antava kasvuympäristö sekä turva ja hellyys. (HTL 1 §.)

Lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt, jolle huolto on uskottu (HTL 3 §). Lapsen vanhempia ovat aviopuolisot tai avopuolisot, jotka ovat vahvistuttaneet isyyden. Huoltajuuden määräytymiseen ei vanhempien parisuhteen laatu (avio-/avoliitto) merkityksellisesti vaikuta. Avopuolisot voivat halutessaan sopimuksin saavuttaa aviopareihin rinnastettavan tilanteen, jossa molemmat ovat lapsen huoltajia. Lain tarkoittama huoltajuuden uskominen tarkoittaa esimerkiksi tilannetta, jossa huoltajuus on siirretty ulkopuoliselle henkilölle, esimerkiksi isovanhemmalle, kun lapsi on pitkään ollut tämän kasvatettavana. (Gottberg 2007, 163, 166, 174.)

Tapaamisoikeus on lapsen oikeus pitää yhteyttä siihen vanhempaansa, jonka luona ei asu (HTL 2 §). Tapaamisoikeudesta ei lakitasolla ole määritelty mallia tai laajuutta, joten asia ratkaistaan aina tapauskohtaisesti. Tapaamisten vahvistaminen on mahdollista jopa niin, että lapsi on yhtä paljon kummankin vanhempansa luona. Lähes standardisoitunut tapaamismalli on kuitenkin sellainen, että lapsi tapaa etävanhempaansa joka toinen viikonloppu, tiettyinä vuorottelevina juhlapyhinä sekä lisäksi pidemmän yhtenäisen jakson loma-aikana. Pääsääntönä asumisen ja tapaamisten järjestämiselle on luoda ratkaisu, joka on lapsen etua parhaiten toteuttava. (Gottberg 2007, 170–171.)

2.2 Mistä täytäntöönpanossa on kysymys

Lapsen huoltoa ja tapaamista koskevat järjestelyt tulevat ajankohtaisiksi, kun vanhemmat päättävät erota avio- tai avoliitostaan. Vanhemmat voivat sopia lapsen asumisesta ja tapaamisesta niin, että he toimivat yhteishuoltajina tai toinen yksinhuoltajana. Sopia voidaan myös siitä, kumman luona lapsi asuu ja millainen tapaamisoikeus lapsella on etävanhempansa. Vanhempien tehdessä sopimuksen kirjallisesti, vahvistetaan se kunnan sosiaalilautakunnassa. Sosiaalitoimi ei voi muuttaa vanhempien tekemää sopimusta ja sopimus onkin jätettävä vahvistamatta, mikäli se on lapsen edun vastainen. Silloin kun vanhemmat ovat erimielisiä, eivätkä pääse huollosta ja tapaamisesta yhteisymmärrykseen, asia voidaan viedä tuomioistuimen ratkaistavaksi. Mahdollista on myös, että vanhemmat tekevät sopimuksen, jota eivät vahvistuta tai jättävät asumisen ja tapaamisen kokonaan avoimiksi. Tällöin täytäntöönpanon hakeminen ei siis ole mahdollista. (Valjakka 2002, 63–66.)

Niissä tilanteissa, joissa vanhemmat ovat vahvistuttaneet keskinäisen sopimuksensa sosiaaliviranomaisella tai on olemassa tuomioistuimen ratkaisu, on päätöksen täytäntöönpano mahdollista. Täytäntöönpanon hakeminen on tarpeellista silloin, kun toinen vanhemmista ei toimi yhteisesti sovitulla tai tuomioistuimen päätöksen määräämällä tavalla. (Valjakka 2002, 93.)

Tuomioistuin voi täytäntöönpanopäätöksessään asettaa pakkokeinoja, joita huolto ja tapaamisasioissa ovat uhkasakko ja nouto. Näiden lisäksi tuomioistuin voi määrätä laissa esitettyjen turvaamistoimien käytöstä. (Valjakka 2002, 102–104.)

Suomessa oikeuden tuomioiden täytäntöönpanijana toimii ulosottoviranomainen silloin, kun päätöstä ei vapaaehtoisesti noudateta. Useimmiten ulosotossa on kysymys rahasaatavien perinnästä, mutta myös huolto- ja tapaamis päätösten täytäntöönpano kuuluu ulosottoviranomaisen toimialaan. (OM, Oikeusministeriö 2008 [viitattu 19.5.2008].) Ulosottovirastossa huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva täytäntöönpano kuuluu yksinomaan kihlakunnanvoutien toimivaltaan (Ulosottokaari 9.11 §).

2.3 Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta

Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta, jäljempänä myös TpL, astui voimaan joulukuussa 1997 korvaten aiemman, vuodelta 1975 olleen lain (TpL, Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta, 35 §). Samalla astui voimaan täytäntöönpanolain nojalla annettu asetus (TpA, Asetus lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta, 16 §). Lakiuudistuksen keskeisinä asioina olivat täytäntöönpanoasioiden siirtäminen lääninhallituksesta käräjäoikeuteen, lapsen edun ja itsemääräämisoikeuden ulottaminen täytäntöönpanon kaikkiin vaiheisiin, sovittelun merkityksen korostaminen, pakkokeinojen uudelleen arviointi ja turvaamistointen tehostaminen. (Linna 1996). TpL:n perusajatuksena on lapsen edusta, oikeusturvasta ja itsemääräämisoikeudesta huolehtiminen täytäntöönpanon kaikissa vaiheissa (OM, Oikeusministeriö 1996 [viitattu 26.4.2008]).

Täytäntöönpanolain välitön merkitys tulee esiin niissä tilanteissa, joissa päätöstä tai vahvistettua sopimusta ei vapaaehtoisesti noudateta. Lapsen edun ja laillisuuden periaatteen mukaisesti oikeusjärjestys ei voi antautua toisen osapuolen niskoittelulle, vaan tuomioistuimen päätös on viimesijaisesti oltava pakkokeinoin toteutettavissa. TpL:n tärkein merkitys on kuitenkin sen välillisessä vaikutuksessa. Tietoisuus pakkokeinoista saa osapuolet suhtautumaan tehtyihin päätöksiin vakavasti. (Helin, Linna & Rintala 1997, 2–3.) Sama ajatus todetaan sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen lakiehdotuksesta antamassa lausunnossa. Sen mukaan tehokas täytäntöönpanolaki auttaa huolto ja tapaamisoikeusmenettelyssä niin, että se edesauttaa pyrkimystä löytää toimivia ratkaisuja ja saa vanhemmat suhtautumaan perussopimuksen laatimiseen ja noudattamiseen vakavasti. (Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen lausunto, StVL 1/1996 [viitattu 5.4.2008].)

2.4 Täytäntöönpanotapausten määrä ja jakautuminen

Täytäntöönpanoasioita on käräjäoikeuksissa viime vuosina ollut yhä enemmän 2000-luvun alkuvuosiin verrattuna. Vuonna 2007 tapausten määrä ylsi jo 356 tapaukseen, kun vuosina 2000–2003 luku oli vuosittain noin 250. Poikkeuksena mukaan mahtuu vuosi 2006, jolloin tapausten määrä oli muihin vuosiin verrattuna alempi. Kaiken kaikkiaan täytäntöönpanoasiat ovat kasvaneet aiempaan verrattuna. Syynä noususuhdanteeseen saattaa ainakin osittain olla väestöpohjan kansainvälistyminen ja kulttuurien sekoittuminen toisiinsa (Päivärinta 1.10.2008, henkilökohtainen tiedonanto).

Taulukko 1. Käräjäoikeuksissa loppuun käsitellyt riita- ja hakemusasiat: lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpano (Tilastokeskus 2008b [viitattu 22.3.2008]).

Vuosi	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Tapauksia	236	236	253	259	289	323	306	356

Aikaisempien tilastojen mukaan noin puolet tuomioistuimiin tulleista täytäntöönpanoasioista on jätetty sillensä tai sovittu. Suurimmassa osassa hyväksytyistä asioista pakokokeinona on ollut uhkasakon asettaminen ja arvioiden mukaan noutoihin on jouduttu turvautumaan vuosittain alle kymmenen kertaa. (Litmala 2002, 23–24.)

Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen lain uudistamisen jälkeen, vuosina 1996–1997 keräämän aineiston mukaan 84 prosenttia täytäntöönpanoasioista koski tapaamisoikeutta ja vain 12 prosenttia huoltoa. Kaikista tapauksista väliaikaisten turvaamistoimien osuus oli kolme prosenttia ja virka-apupyyntöjen yksi prosentti. Tuomioistuimen päätös oli taustalla noin 67 %:ssa tapauksista. Tämä on ymmärrettävää, sillä yleensä vain kaikkein riitaisimmat tapaukset tulevat tuomioistuimen ratkaistavaksi. Vanhempien välinen syvä erimielisyys jatkuu sen noudattamatta jättämisenä vielä peruspäätöksen antamisen jälkeenkin. Sopimuksella sovittuihin järjestelyihin sopeudutaan yleensä helpommin ja muutoksetkin pyritään saamaan aikaan sopimalla. (Litmala 2002, 24.)

Yleensä täytäntöönpanoa hakee isä. Tutkimuksen mukaan isä oli hakijana 80 prosentissa kaikista täytäntöönpanoasioista, tapaamisoikeutta koskevissa asioissa 87 prosentissa ja huoltoa koskevissa vain noin 20 prosentissa. Huoltoa koskevissa asioissa lapsista noin 67 % oli iältään 4–9 -vuotiaita ja tapaamisoikeusasioissa yleensä alle 7-vuotiaita. (Litmala 2002, 24.)

Tutkimuksessa korostui myös täytäntöönpanosovittelun merkitys; 75 prosentissa tapauksista tuomioistuimien oli päättänyt sovittelusta ja noin 60 prosentissa näistä sovintoon myös päädyttiin. (Litmala 2002, 24.)

Ajallisesti ongelmat ilmenevät yleensä ensimmäisen vuoden aikana peruspäätöksen antamisesta. Silloin kun täytäntöönpanon perusteena on tuomioistuimen päätös, noin 30 prosentissa tapauksista peruste on alle kolme kuukautta vanha. Näiden päätösten täytäntöönpanojen määrä vähenee huomattavasti 3-6 kuukauden kuluessa peruspäätöksen antamisesta. Sopimuksiin perustuvat täytäntöönpanot jakautuvat melko tasaisesti ensimmäisen vuoden ajalle. (Valjakka 2002, 98–99.)

Noutamiseen saakka täytäntöönpanotapauksista etenee vain erittäin harva. Kihlakunnanvoudeille tekemäni kyselyn mukaan noutoja ei toteudu välttämättä edes vuosittain niilläkään paikkakunnilla, joilla käräjäoikeudet käsittelevät eniten täytäntöönpanohakemuksia. Kyselyn tuloksista tarkemmin luvussa seitsemän.

2.5 Täytäntöönpanoriitojen ominaispiirteet

Täytäntöönpanoriidoissa nousevat esille samankaltaiset taustatekijät kuin vaikeissa eroissa yleensäkin. Näitä ovat esimerkiksi vanhempien mustasukkaisuus, uudet parisuhteet, psyykkiset ongelmat, väkivaltaisuus, liiallinen alkoholinkäyttö, jossain määrin uskonnolliset ristiriidat, kommunikaatio-ongelmat, toisen osapuolen halu jatkaa liittoa toisen halutessa eroa sekä erilaiset epäilykset lapsiin kohdistuvista vääryyksistä. Riidat voivat myös laajentua sukujen välisiksi. Toiset esitetystä tekijöistä ovat toki harvinaisempia, kuin toiset. (Auvinen 2002, 117.)

Vanhempien huoltoriidoissa ja niiden jatkumoissa eli täytäntöönpanoriidoissa ei välttämättä ole aina kyse varsinaisesta asiasta eli lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Huoltoriidat voivat kummuta parisuhteen aikaisista ongelmista ja todellisuudessa olla-kin parisuhteen purkamisriita. (Auvinen 2002, 119.) Täytäntöönpanoriidoissa korostuu erityisesti vanhempien keskinäiset konfliktit ja tilanne voidaan nähdä viimeisenä pelinä, jossa entinen puoliso on vielä voitettava. Tavoitteeseen pyritään kaikin mahdollisin keinoin, esimerkiksi esittämällä totuudenvastaisia syytöksiä tai viemällä asia julkisuuteen.

Huoltoriitoja käyvät vanhemmat eivät muodosta yhtenäistä ryhmää, eivätkä myöskään vanhemmat keskenään aina edusta samankaltaisia tarpeita ja tavoitteita. Vanhemmille kyseessä voivat olla täysin eri asiat; toiselle oma kunnia ja maine sekä taloudelliset asiat, kun taas toiselle emotionaaliset seikat sekä rakkaus lapseen. (Auvinen 2002, 119–120.) Myöskään täytäntöönpanoon asti yltäneisiin riitoihin ei löydy yhtenäistä ryhmää. Vanhemmat voivat edustaa kaikkia eri vaihtoehtoja eri ääripäiden välillä, niin koulutuksen, elämäntilanteen ja -tason kuin muidenkin seikkojen suhteen. (Sippola 15.4.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Täytäntöönpanoriidoille tyypillistä on myös, että vanhempien riita on jatkunut pitkään ja erimielisyydet ovat syviä. Peruspäätöstenkin tekeminen on ollut ilmeisen hankalaa, sillä useimmiten ne on antanut tuomioistuimien vanhempien keskinäisen sopimuksen sijasta. (Jaakkola 2002, 889.)

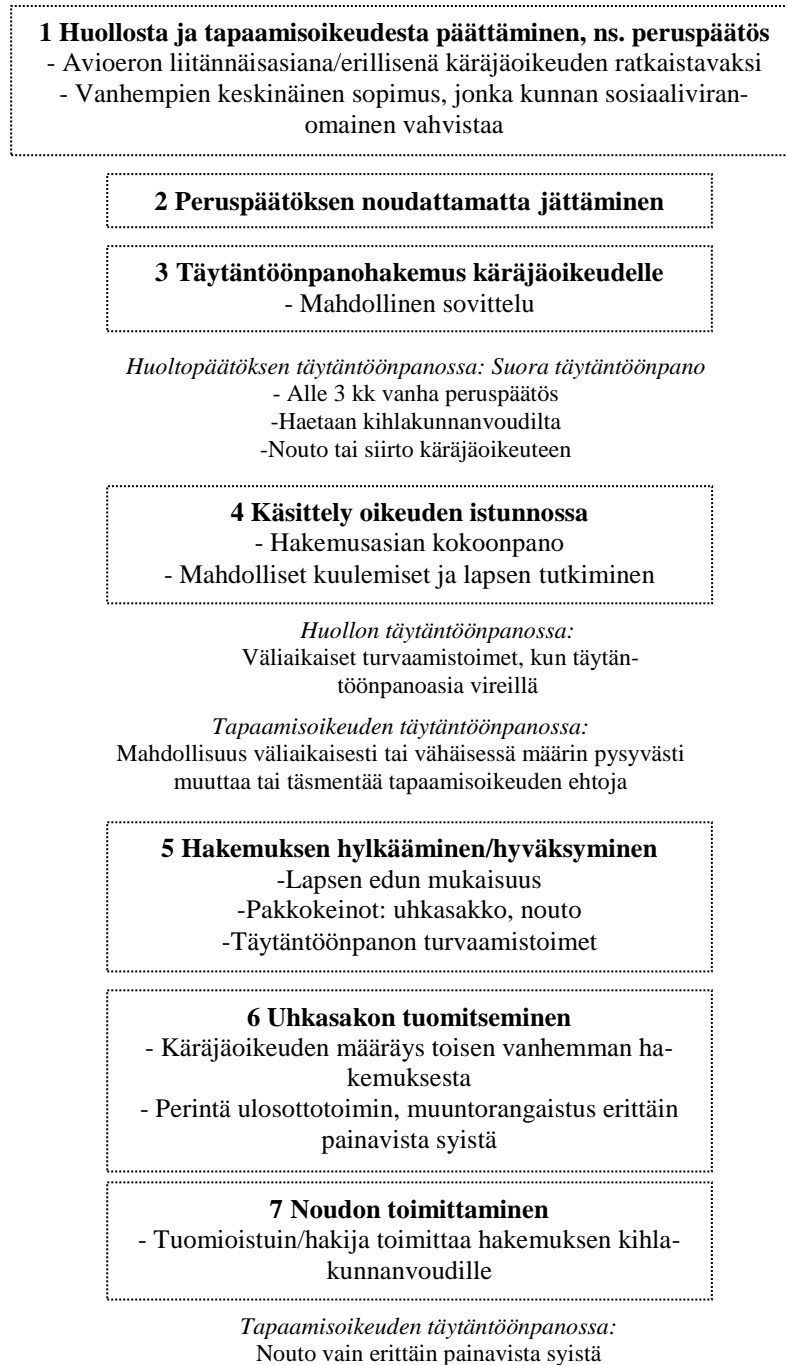
Pitkittyneisyydestä kertoo se, että täytäntöönpanohakemusten taustalla on melko usein hovioikeuden päätös (13 tapauksessa 153:sta). Erimielisyyksien syvyyttä puolestaan vahvistaa tutkimustulos, jonka mukaan hakijoilla ja vastapuolilla on tapausten käsitte-lyissä lähes aina mukana avustaja. Riidoissa ollaan myös valmiita ottamaan suuriakin kuluriskejä, sillä hävinnyt osapuoli on velvollinen korvaamaan voittaneen oikeudenkäyntikulut. Riskiä tosin pienentää maksuttomien oikeudenkäyntien yleisyys. (Jaakkola 2002, 889.)

Vanhemmilta saamieni kertomusten pohjalta voi todeta, että myös niissä tapausten taustalla on juuri niitä syitä, joista tämän luvun alussa kerroin. Esille tulivat kulttuurierot, eritasoiset psyykkiset ongelmat ja epäilyt lapsiin kohdistuvista vääryyksistä. Kertomuksista kävi myös ilmi, että tapausten riittäisyys on jatkunut pitkään, asioita on käsitelty tuomioistuimessa useita kertoja ja riitaan liittyen on tehty lukuisia muitakin ilmoituksia eri viranomaistahoille. Myös kommentti siitä, että huoltoriidan sijaan kyseessä on puolisoiden parisuhderiita tuli esille eräässä saamassani käräjäoikeuden täytäntöönpanopäätöksessä.

3 TÄYTÄNTÖÖNPANON KULKU

3.1 Täytäntöönpanoprosessi pääpiirteittäin

Seuraavassa kuviossa on kuvattuna täytäntöönpanoprosessin päävaiheet.

Kuvio 1. Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan prosessin kulku peruspäätöksestä pakkokeinojen toteuttamiseen

3.2 Esimerkkitapaukset

Esittelen työssäni esimerkkeinä Esimerkki -otsakkeen alla kaksi eri tapausta, jotka sain tiedokseni täytäntöönpanoprosessissa mukana olleilta asianosaisilta. Seuraavassa tapausten perustiedot.

ESIMERKKI HUOLTO: Tapauksessa on kyse noin 12-vuotiaan lapsen huoltajuudesta ja asumisesta. Lapsi määrättiin A:n yksinhuoltoon ja asumaan hänen luonaan kärkeäjäoikeuden päätöksellä. Pian tämän päätöksen jälkeen lapsi oli B:n luona A:n sallimassa tapaamisessa. Lapsi ei palannut tuosta tapaamisesta A:n luokse niin kuin vanhemmat olivat sopineet. Muutamaa päivää myöhemmin lapsi ja B ilmoittivat A:lle lähtevänsä B:n kotimaahan. A otti yhteyttä poliisiin, joka teki kotietsinnän B:n asuntoon. Kumpaakaan, lasta tai B:tä ei tavoitettu. Seuraavana päivänä suoritettiin ensimmäinen noudon yritys. Vouti, kihlakunnanulosottomies, kaksi sosiaaliviranomaista ja A menivät hakemaan lasta B:n luota. Paikalla oli B, joka kertoi lähettäneensä lapsen pois, koska tämä oli pelästynyt kotietsintää. Vouti kuitenkin kuuli lasta puhelimen välityksellä ja B:n kanssa tehtiin sopimus, jonka mukaan lapsen piti palata kotiin noin kahden viikon kuluttua. Lapsi ei kuitenkaan palannut sovittuna päivänä ja B kiisti koko sopimuksen olemassaolon.

Tämän jälkeen lasta lähdettiin noutamaan toistamiseen. Tuolloin lapsi tavattiin B:n luota ja viranomaiset kuulivat hänen mielipiteensä, joka oli sellainen, että lapsi halusi jäädä B:n luokse. Tilanteesta keskusteltiin myös niin, että läsnä olivat A, B, lapsi sekä viranomaiset. Vouti saneli sopimuksen, jonka mukaisesti lapsen piti palata A:n luokse reilun kahden viikon kuluttua. A ja B allekirjoittivat tämän sopimuksen. Tuolloin lapsi palasi sovitusti A:n luokse. Tämän jälkeen lapsi on asunut vaihtelevasti A:n ja B:n luona. Useita kuukausia myöhemmin vakiintui tilanne, jossa lapsi asui pysyvämmiin A:n luona.

Perheen historiasta on syytä mainita, että A, lapsi sekä vanhempi sisarus asuivat B:n kotimaassa muutaman vuoden ajan B:n ollessa lähes koko tuon ajan Suomessa. A:lla ja lapsilla ei ollut mahdollisuutta vaikuttaa kotiinpaluunsa. Myöhemmin he pääsivät

takaisin Suomeen ulkopuolisen tahon avustuksella. Tapaukseen liittyy useita oikeusprosesseja ja lähestymiskielto. Perheen kumpikin lapsi on psykiatrisessa hoidossa.

ESIMERKKI TAPAAMISOIKEUS: Tapauksessa on kyse yhden lapsen, C:n, tapaa-misoikeuspäätöksen täytäntöönpanosta. Tilannetta edeltää seuraavanlainen historia:

Puolisoilla A ja B on kolme yhteistä lasta, C, D ja E. Lapset D ja E on vuosi eron jäl-keen käräjäoikeuden väliaikaismääräyksellä määrätty yhteishuoltoon ja asumaan B:n luokse ja nuorin lapsi, noin 12-vuotias C samoin yhteishuoltoon mutta asumaan A:n luokse. Myöhemmin tämä vahvistettiin käräjäoikeuden päätöksellä ja sama päätös pysyi hovioikeudessa. Pari vuotta myöhemmin käräjäoikeus on antanut väliaikaispää-töksen, jonka mukaan myös C asuu B:n luona. Tämä vahvistettiin päätöksessä samana vuonna ja samalla määrättiin C:n oikeudesta tavata A:ta. Päätös pysyi samana hovioi-keudessa. Korkein oikeus ei myöntänyt asiaan valituslupaa.

Koska peruspäätöksen mukaiset tapaamiset eivät olleet toteutuneet, A jätti käräjäoi-keuteen tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa koskevan hakemuksen. Asiassa annettiin väliaikaismääräys, jossa osoitettiin C:n oikeus tavata A:ta tarkasti esitettyinä ajankoh-tina. Myöhemmin annetussa päätöksessä käräjäoikeus hyväksyi hakemuksen täytän-töönpanon osalta, mutta ei asettanut pakkokeinoksi vaadittua uhkasakkoa.

Huoltoriitaa on käsitelty tuomioistuimessa muulloinkin, kuin edellä mainittuina aikoi-na. Lisäksi asian käsittelyyn liittyen on tehty rikosilmoituksia ja kanteluita useaan otteeseen.

B:n mukaan tapaamisten toteutumattomuus johtuu A:n haluttomuudesta tavata C:tä ja muita lapsia sekä A:n käytöksestä, joka aiheuttaa sen, etteivät lapset halua tavata hän-tä. A puolestaan kertoo B:n estävän tapaamiset eristämällä lapset, esimerkiksi niin, etteivät he saa pitää yhteyttä A:han ja manipuloimalla lapsia negatiivisella suhtautu-misella A:han.

3.3 Täytäntöönpanolain soveltamisala

Täytäntöönpanolakia voidaan soveltaa pantaessa täytäntöön seuraavia päätöksiä:

- lapsen huollosta annettu päätös
- päätös lapsen asumisesta
- päätös lapsen luovuttamista lailliselle huoltajalleen
- sosiaalihuollon viranomaisen vahvistama sopimus
- tapaamisoikeuspäätös
- huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta annettu väliaikais määräys.
(TpL 1 §).

Lapsen huollosta annettu päätös

Lapsen huollosta annettu päätös on ratkaisu siitä, kenellä on oikeus ja velvollisuus huolehtia ja tehdä päätöksiä lasta koskevissa asioissa. Huoltajaksi määrätty saa huoltajan aseman välittömästi tuomioistuimen annettua peruspäätöksensä huoltoriidasta. Huoltajalla ei kuitenkaan ole mahdollisuutta hoitaa lapsen liittyviä asioita, jollei lapsi ole hänen huostassaan. Pyytämällä tuomioistuimelta annetun peruspäätöksen täytäntöönpanoa huoltaja toteuttaa hänelle päätöksellä osoitettua oikeutta määrätä lapsen asioista, muun muassa asuinpaikasta. (Helin, Linna & Rintala 1997, 14–15.)

Huoltoa koskevan päätöksen täytäntöönpano edellyttää, että peruspäätöksestä käy ilmi se, kummalla vanhemmista on oikeus määrätä lapsen asuinpaikasta. Esimerkiksi tilanteessa, jossa lapsi on määrätty äidin ja isän yhteishuoltoon mutta päätöksessä ei ole määrätty lapsen asumisesta tai siitä, kenellä on oikeus päättää asumisesta, ei minkäänlainen täytäntöönpano ole mahdollista. (Helin, Linna & Rintala 1997, 15.)

Huoltoa koskeva päätös on täytäntöönpanokelpoinen, vaikka se ei ole saavuttanut lainvoimaa, mikäli päätöksen antanut tuomioistuin ei kiellä täytäntöönpanokelpoisuutta. Lainvoimaisuus tarkoittaa, ettei päätökseen ole enää mahdollista hakea muutosta valittamalla ylempään oikeusasteeseen. Jos asiasta on valitettu ylempään oikeusasteeseen,

seen, myös se voi kieltää täytäntöönpanon tai määrätä sen keskeytettäväksi. (Helin, Linna & Rintala 1997, 16.)

Päätös lapsen asumisesta

Päätös lapsen asumisesta tulee ajankohtaiseksi tilanteessa, jossa vanhemmat muuttavat erilleen ja lapsi jää yhteishuoltoon. Asumisesta annettu päätös pannaan täytäntöön huoltoa koskevan täytäntöönpanon keinoin, eli käyttäen pakkokeinoina uhkasakkoa ja noutoa. (Helin, Linna & Rintala 1997, 19.)

Päätös lapsen luovuttamisesta lailliselle huoltajalleen

Huoltaja voi hakea päätöksen lapsen luovuttamisesta sitä vastaan, joka on velvoitettu luovuttamaan lapsi tai sitä vastaan, joka oikeudettomasti pitää lasta hallussaan. Nämä päätökset pannaan täytäntöön myös täytäntöönpanolain mukaisesti. Molemmat tapaukset ovat kuitenkin harvinaisia. Huollosta annettu päätös on täytäntöönpanokelpoinen ilman erillistä luovuttamisvelvoitettakin ja toisaalta oikeudettoman tilanteen korjaamiseksi on mahdollista saada nk. virka-apua eli suoraan täytäntöönpanomääräys ilman tuomioistuimen päätöstä. Velvoittamista koskevan ratkaisun hakeminen on välttämätöntä tapauksissa, jossa käräjäoikeus hylkää virka-apua koskevan hakemuksen. Tuolloin huoltajan oikeuskeinoksi jää luovuttamista koskevan hakemuksen vireillepano ja päätöksen saatuaan sen täytäntöönpanon hakeminen TpL:n nojalla. (Helin, Linna & Rintala 1997, 16–17.)

Esimerkkinä virka-avusta on tilanne, jossa äiti on lapsen syntyessä tullut yksinhuoltajaksi ja vaatii lasta takaisin lapsen isältä, joka pitää lasta oikeudettomasti luonaan. Äiti ei tarvitse erillistä tuomioistuimen päätöstä, vaan saa virka-apua saadakseen lapsen takaisin itselleen. Mikäli lapsen isälle olisi vahvistettu tapaamisoikeus, ei virka-apua voida myöntää ennen kuin tapaamisoikeuden mukainen peruste lapsen luonapidolle päättyy. (Valjakka 2002, 95.)

Sosiaalihuollon viranomaisen vahvistama sopimus

Vanhemmat voivat keskenään sopia, että huollosta ja tapaamisesta päätetään seuraavin eri tavoin:

- lapsen huolto uskotaan molemmille vanhemmille yhteisesti (yhteishuolto)
- lapsen tulee asua toisen vanhempansa luona, jos vanhemmat eivät asu yhdessä
- lapsen huolto uskotaan yksin toiselle vanhemmalle (yksinhuolto)
- lapsella on oikeus vanhempien sopimalla tavalla pitää yhteyttä ja tavata vanhempansa, jonka luona ei asu (tapaamisoikeus).

(Valjakka 2002, 63.)

Sopimus tehdään kirjallisesti ja esitetään vahvistettavaksi kunnan lastenvalvojalle. Vahvistamisen jälkeen sopimus tulee vanhempia sitovaksi ja se voidaan panna täytäntöön, kuten tuomioistuimen antama, lainvoimainen tuomio. (Helin, Linna & Rintala 1997, 24-25, Lastensuojelun keskusliitto [viitattu 16.4.2008].)

Tapaamisoikeuspäätös

Tapaamisoikeus on lapselle kuuluva oikeus tavata vanhempansa, jonka luona ei asu. Yleensä tapaamisoikeus vahvistetaan niin, että se sisältää oikeuden tavata vanhempaa säännöllisin väliajoin ja lisäksi esimerkiksi oleskella tämän luona pitemmän ajan juhlapyhinä tai lomilla. Näiden lisäksi mahdollisia ovat esimerkiksi päätökset, jotka vahvistavat yhteydenpidon tiettyinä aikoina puhelimen välityksellä. Nämä kaikki ovat TpL:n mukaisesti pantavissa täytäntöön. Oikeus vaatia tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa on tapaajalla eli etävanhemmalla ja täytäntöönpano kohdistuu huoltajaan, jonka velvollisuutena on tapaamisten salliminen. (Helin, Linna & Rintala 1997, 17–18.)

ESIMERKKI TAPAAMISOIKEUS: *A:n ja C:n tapaamisajoina on käräjäoikeuden päätöksellä määrätty joka toinen viikonloppu, niin että tapaaminen kestää koko viikonlopun ajan.*

Huollosta ja tapaamisoikeudesta annettu väliaikaismääräys

Väliaikaismääräys on mahdollista antaa tuomioistuimessa vireillä olevassa, lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa. Jos asiaa ei jostain syystä saada tuomioistuimessa lopullisesti ratkaistua, riita voidaan toistaiseksi rauhoittaa väliaikaisella määräyksellä. Määräys voi koskea sitä, kenen luona lapsen tulee asua, tapaamisoikeutta ja tapaamisen tai luonapidon ehtoja. Määräys on heti täytäntöönpanokelpoinen ja voimassa, kunnes tuomioistuin päättää asiasta lopullisesti. (Helin, Linna & Rintala 1997, 20.)

ESIMERKKI TAPAAMISOIKEUS: täytäntöönpanoasiassa annettiin väliaikaismääräys, jonka kautta oli tarkoitus asteittain päästä siihen, että tapaamiset alkaisivat toimia aiemman käräjäoikeuden päätöksen mukaisesti. Väliaikaispäätöksen mukaisesti C:llä oli oikeus tavata A:ta noin kahden viikon välein, yhtenä päivänä viikossa kello 11.00 -21.30. Kesäaikana kahden tapaamisen oli määrä kestää yön yli ja yhden tapaamisen koko viikonlopun.

Lapsen tahdon huomioiminen

Täytäntöönpanoon ei ryhdytä niissä tilanteissa, joissa 12-vuotias lapsi sitä vastustaa. Myös tätä nuoremman lapsen mielipide huomioidaan, jos hänen katsotaan olevan niin kehittynyt, että hänen tahtonsa voidaan kiinnittää huomiota. (TpL 2 §.)

ESIMERKKI HUOLTO: Tapauksessa lapsen noutaminen jäi vain yritykseksi pian 12-vuotiaan lapsen määrätietoisesti vastustaessa noutoa.

3.4 Täytäntöönpanon hakeminen

Kuvio 1, kohta 3 sivulla 17

Täytäntöönpanoa haetaan kirjallisesti käräjäoikeudelta, jonka tuomiopiirissä lapsella tai hakijan vastapuolella on asuinpaikka, tai missä jompikumpi heistä oleskelee. Huoltoa koskevan päätöksen täytäntöönpanoa voidaan kuitenkin hakea suoraan lapsen

asuin- tai oleskelupaikan kihlakunnanvoudilta (jäljempänä myös vouti), jos peruspäätöksen antamisesta on kulunut vähemmän kuin kolme kuukautta (suora täytäntöönpano). (TpL 4 §.) Käräjäoikeudessa asia ratkaistaan puheenjohtajasta ja kolmesta lautamiehestä muodostuvassa kokoonpanossa (Helin, Linna & Rintala 1997, 143).

3.5 Sovittelu

Kuvio 1, kohta 3 sivulla 17

Hakemuksen saavuttua käräjäoikeuteen sovittelija järjestää asiassa sovittelun. Sovittelijana toimii sosiaalihuollon viranomaisen nimeämä, lasten ja perheiden kanssa tehtävään psykologiseen, psykiatriseen taikka lastensuojeluun perehtynyt henkilö. Sovittelu voidaan jättää toimittamatta mikäli:

- lapsen etu vaatii välitöntä täytäntöönpanoa
- aikaisemmin toimitetun sovittelun perusteella on ilmeistä, että sovittelu jää tuloksettomaksi
- huoltopäätöksen antamisesta on kulunut vähemmän kuin kolme kuukautta ja sovittelun järjestämiselle ei ole erityistä syytä. (TpL 6 §, 9 §.)

Sovittelun toimittamatta jättämisen voidaan hallituksen esityksen mukaan katsoa olevan tarpeellista lapsen edun nimissä silloin kun sovittelun toimittaminen aiheuttaisi sellaisia viivytyksiä täytäntöönpanossa, että seurauksena olisi lapsen fyysisen tai psyykkisen terveyden vaarantuminen. (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008]).

Sovittelun tarkoituksena on edistää vanhempien yhteistoimintaa lapsen hyvinvoinnin toteuttamiseksi (TpL 7 §). Sovittelulla ja yhteistoiminnallisuuden esilletuomisella korostetaan molempien vanhempien vastuuta lasta koskevien ristiriitojen ratkaisemisessa (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008]).

Sovittelija keskustelee vanhempien sekä lapsen kanssa jos se on lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen mahdollista (TpL 7 §.) Käytäntö lapsen iän huomioimisessa on todettu suhteellisen yhtenäiseksi: seitsemän vuotta täyttänyttä lasta kuullan lähes aina

ja 4–6 -vuotiaita lapsia suhteellisen usein (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008]). Keskustelun tarkoituksena on selvittää lapsen omat toivomukset ja mielipide. Mielipiteen selvittämisen tulisi tapahtua hienovaraisesti, huomioiden lapsen kehitysaste sekä niin, ettei siitä aiheudu haittaa lapsen ja vanhempien väliselle suhteelle. Keskustelu tulisi toteuttaa niin, ettei kumpikaan vanhemmista ole tilaisuudessa läsnä. Näin parhaiten saadaan selvitettyä lapsen todellinen tahto. (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008].) Lopuksi sovittelija antaa kertomuksen sovittelun tapahtumista käräjäoikeudelle. Sovittelu kestää pääsääntöisesti enintään neljä viikkoa. (TpL 8 §.)

Sovittelun onnistuminen näkyy riidan hiipumisena niin, että vanhemmat suostuvat noudattamaan peruspäätöstä ja tekevät sovinnon tuomioistuimessa, hakija luopuu tai hakemuksen annetaan raueta ja asia jää sillensä (Jaakkola 2002, 894). Sovittelun merkitys ilmenee sopimusten noudattamisessa; omaehtoista sopimusta noudatetaan halukkaammin kuin tuomioistuimen antamaa pakkopäätöstä. Onnistuessaan sovittelu toteuttaa myös lapsen etua vanhempien päästessä sovintoon lasta koskevissa asioissa. (Jaakkola 2002, 891.)

ESIMERKKI TAPAAMISOIKEUS: *Tapauksessa järjestettiin sovittelu noin kuukausi asian vireilletulon jälkeen. Sovittelija keskusteli erikseen A:n ja B:n kanssa sekä C:n kanssa B:n kotona. Sovittelija totesi kertomuksessaan, että ei saanut lopullisesti selvillä syitä tapaamisten sujumattomuudelle. Sovittelijan käsityksen mukaan B ei ole tapaamisia vastaan ja A toivoo kovasti tapaamisten onnistuvan. C haluaisi tavata A:ta, mutta haluaisi itse määritellä tapaamisten rytmin. A ja B eivät päässeet sovintoon sovittelun aikana ja sovittelija katsoikin, että lapsen etu vaatii tapaamisoikeusasian käsittelyä tuomioistuimessa.*

3.6 Tuomioistuimen päätös täytäntöönpanoasiassa

Kuvio 1, kohdat 4 ja 5 sivulla 17

”Tuomioistuin voi pyynnöstä käsittelyn ajaksi tai muutoin väliaikaisesti taikka vähäisessä määrin pysyvästi muuttaa tai täsmentää tapaamisoikeutta koskevia ehtoja, jos se edistää tapaamisoikeuden toteutumista ja on lapsen edun mukaista” (TpL 13 §).

Lakivaliokunnan mietinnössä edellä mainittu mahdollisuus on katsottu tärkeäksi. Käytännössä tapaamiset saattavat onnistua jo pienten, väliaikaisten muutosten avulla (Lakivaliokunta, LaVM 7/1996 [viitattu 5.4.2008]). Tapaamisaikataulujen noudattamatta jättäminen voi johtua esimerkiksi työaikojen tai julkisen liikenteen aikataulujen sopimattomuudesta tapaamisaikojen kanssa. Toisessa esimerkkiryhmässä kyseessä on tilanne, jossa lapsi on vieraantunut vanhemmastaan pitkään estyneiden tapaamisten takia. Tällöin tapaamiset voidaan aloittaa päiväsaikaan tapahtuvina valvottuina tapaamisina. (Helin, Linna & Rintala 1997, 188–198.)

Käräjäoikeuden on hylättävä täytäntöönpanohakemus, mikäli täytäntöönpano on olosuhteiden muuttumisen tai muun syyn vuoksi selvästi lapsen edun vastaista. Näin on esimerkiksi silloin, jos lapsi on pitkähkön ajan kuluessa vieraantunut huoltajasta tai tapaamista haluavasta tai huoltajan suhteen on tapahtunut muutoksia, jotka kyseenalaistavat hänen sopivuutensa huoltajaksi (esimerkiksi tieto perheväkivallasta). Jos täytäntöönpanohakemus kuitenkin koskee päätöstä lapsen luovuttamisesta lailliselle huoltajalleen on hylkääminen mahdollista vain laissa erikseen mainituista syistä. Näitä ovat seuraavat: lapsi on hoidettavana huoltajan suostumuksella ja luovuttaminen takaisin huoltajalle on vastoin lapsen etua tai lapsen etu muutoin painavista syistä vaatii, että asia on tuomioistuimen ratkaistava. Tässä lapsen etu liittyy hoitosuhteen kesto-aikaan, lapsen ja huoltajan väliseen yhteydenpitoon ja heidän suhteensa laatuun. (Helin, Linna & Rintala 1997, 182–184.)

EIT: 23.09.1994: Hokkanen vs. Suomi

Tapauksessa isä oli antanut tyttärensä isovanhempien hoitoon tytön äidin juuri kuoltua. Hoitoajaksi oli sovittu noin puoli vuotta. Puolen vuoden kuluttua isovanhemmat kieltäytyivät luovuttamasta lasta. Useiden tuomioistuinpäätösten mukaan lapsi olisi tullut luovuttaa isälleen. Täytäntöönpanoviranomaiset eivät kuitenkaan panneet päätöstä täytäntöön. Vuosien prosessin jälkeen lapsi vieraantui isästään ja huolto uskottiin isovanhemmille lapsen edun nimissä. Lapsen ja isän välille vahvistettiin tapaamisoikeus, joihin isovanhemmat eivät lasta kuitenkaan luovuttaneet. Viranomaiset eivät ryhtyneet tapaamisten täytäntöönpanoon. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen EIT:n

mukaan Suomen viranomaiset eivät ryhtyneet riittäviin toimiin isän ja tyttären yhdistämiseksi, eikä vastuu tapaamisten toteutumattomuudesta kuulunut isälle. EIT katsoi että EIS 8 artiklaa, joka asettaa valtiolle velvollisuuden tapaamissuhteiden turvaamiseksi, oli loukattu. (Valjakka 2002, 96–97.)

3.7 Täytäntöönpanomääräykset

Kuvio 1, kohta 5 sivulla 17

Tuomioistuimen päättäessä, että lapsen huoltoa koskeva päätös on täytäntöön pantava, etävanhempi velvoitetaan luovuttamaan lapsi hakijalle sakon uhalla, tai niin että lapsi määrätään noudettavaksi. (Tpl 15 §.)

Tapaamisoikeuspäätös puolestaan täytäntöönpannaan velvoittamalla hakijan vastapuoli, eli yleensä huoltaja, sallimaan tapaamiset ja ryhtymään muihin toimenpiteisiin tapaamisten toteuttamiseksi, kuten täytäntöön pantavassa päätöksessä on määrätty. Tähän huoltaja voidaan velvoittaa sakon uhalla tai määräämällä lapsi noudettavaksi jos voidaan pitää todennäköisenä, ettei tapaaminen muutoin toteudu ja jos tähän on lapsen edun kannalta erittäin painavia syitä. (TpL 16 §.)

Noudon edellytyksenä on siis, että huoltajan käyttäytyminen osoittaa, ettei hän tulisi vapaaehtoisesti luovuttamaan lasta tapaamiseen. Tämä voi ilmetä huoltajan omana, voimakkaana mielipiteen ilmaisuna tai muuna selvityksenä siitä, että hän tulisi estämään tai vaikeuttamaan täytäntöönpanoa. Lapsen edun kannalta erittäin painavana syynä nähdään esimerkiksi lapsen oma, selvä tahto tapaamiseen, vaikkapa loman tai viikonlopputapaamisen viettoon etävanhemman kanssa. (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008].)

Koska nouto tapaamiseen on kertaluonteinen tapahtuma ja uudelleen noutaminen edellyttää uutta käräjäoikeuden päätöstä, ei nouto tapaamiskiistoissa voi olla pääsääntöinen keino päätöksen toteuttamiseksi (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008]).

On kuitenkin mielenkiintoista, että hallituksen esityksessä esiteltiin säännös määräajan jatkuvasta noutamisesta tapaamisiin. Tämä olisi poikkeuksellisesti mahdollistanut noutamisen koskemaan useampaa tapaamiskertaa. Lapsi olisi voitu noutaa hänen kannaltaan erityisen tärkeään tapaamiseen päätöksen antamisesta seuraavan enintään kuuden kuukauden ajanjakson aikana. Säännöksellä olisi pyritty estämään lapsen ja vanhemman vieraantuminen erityisesti silloin, kun he voimakkaasti haluavat tavata toisiaan. (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008]). Lakivaliokunta ei kuitenkaan pitänyt useampikertaista noutoa asianmukaisena. Perusteluissaan valiokunta totesi noudon olevan lapsen kannalta niin rankka kokemus, että noutopäätöksen antamista on harkittava erikseen kutakin tapaamiskertaa varten. (LaVM 7/1996 [viitattu 5.4.2008].) Voimassa oleva laki ei siis tunne mahdollisuutta määräajan jatkuvaan noutamiseen.

3.8 Turvaamistoimet

Kuvio 1, kohta 5 sivulla 17

Täytäntöönpanon lisäksi tuomioistuin voi määrätä seuraavia velvoitteita:

- ”1. määrätä, että hakija tai hakijan vastapuoli ei saa muuttaa lapsen olinpaikkaa tai sijoittaa lasta hoidettavaksi kodin ulkopuolelle;
2. velvoittaa hakijan olemaan saapuvilla lasta noudettaessa;
3. määrätä, että hakijan on ennen tapaamisen tai luonapidon ajankohtaa ilmoitettava, jos hän on estynyt tapaamasta tai pitämästä lasta luonaan;
4. velvoittaa tapaamisoikeutta koskevassa täytäntöönpanossa hakijan tallettamaan oman ja lapsen voimassa olevan passin ulosottomiehen huostaan;
5. velvoittaa hakijan vastapuolen ilmoittamaan lapsen olinpaikan;
6. velvoittaa hakijan taikka hakijan vastapuolen muutoin tekemään jotain tai kieltää heitä tekemästä jotain;
- taikka
7. antaa muita sellaisia hakijaa tai vastapuolta velvoittavia määräyksiä, jotka ovat tarpeen täytäntöönpanon turvaamiseksi ja lapsen edun suojaamiseksi” (TpL 17 §.)

Velvoitteet määrätään täytettäväksi sakon uhalla. Turvaamistoimet täytäntöönpanon hakijaa vastaan voidaan määrätä täytettäväksi myös sillä uhalla, että täytäntöönpano raukeaa. (TpL 17 §.)

3.9 Uhkasakko

Kuvio 1, kohta 6 sivulla 17

Jollei vanhempi noudata hänelle asetettua määräystä, tuomioistuin voi määrätä uhkasakon maksettavaksi toisen vanhemman hakemuksesta. Päätökseltä ei edellytetä lainvoimaisuutta. Ennen tuomitsemista vanhemmalle on kuitenkin varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Vanhemman näyttäessä, että hänellä on ollut velvoitteen noudattamatta jättämiseen hyväksyttävä syy, uhkasakkoa ei tuomita maksettavaksi. Sakkoa ei tuomita myöskään silloin, kun velvoite on täytetty vasta asetetun määräajan jälkeen. Velvoitteen toteuttaminen uhkasakon tuomitsemispäätöksen jälkeen ei kuitenkaan vapauta sakon suorittamisesta. (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008].)

Määrältään uhkasakko asetetaan kiinteänä tai erityisestä syystä juoksevana niin, että sakko muodostuu kiinteästä peruserästä ja lisäerästä jokaista ajanjaksoa varten, jonka kuluessa päätöstä ei ole noudatettu. (TpL 18–19 §.)

Juokseva uhkasakko on tehokas tilanteissa, joissa kertauhkasakko ei ole toiminut riittävänä tehokeinona tai näin voidaan olettaa, eikä lasta esimerkiksi piilottamisen vuoksi voida noutaa. Tällainen tilanne on käsillä esimerkiksi silloin, kun kyseessä on huoltoa koskeva päätös tai tapaamisoikeuksien toteutuminen estyy huoltajan jatkuvan niskoittelun johdosta. Tapaamisoikeuksien suhteen juoksevaa uhkasakkoa voidaan tehostaa myös lisäerillä, jotka perustuvat päätöksen noudattamattajättämiskertoihin. Lisäerän suuruus voi riippua myös siitä, onko kyseessä viikonlopputapaaminen vai pitempiaikainen luonapito. (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008].)

ESIMERKKI TAPAAMISOIKEUS: täytäntöönpanohakemuksessaan A vaati 3000 euron uhkasakon asettamista B:tä vastaan. Lisäksi A vaati 500 euron uhkasakon asettamista jokaisesta toteutumattomasta tapaamiskerrasta (juokseva uhkasakko).

Uhkasakkoa ei pääsääntöisesti muuteta vankeudeksi vaan yleensä perintä jatkuu ulosottoihin. Laissa muuntomahdollisuus on kuitenkin olemassa, sillä muunnon täydel-

linen kieltäminen voisi heikentää asetettujen uhkasakkojen tehoa. Hallituksen esityksen mukaan peruste muunnolle voisi olla esimerkiksi silloin, kun velvoitetta on jatkuvasti, täysin perusteettomasti rikottu vastapuolen kiusaamistarkoituksessa tai niskoitteluluonteisesti. Toinen peruste voisi olla silloin kun lasta luonaan pitävä on perusteettomasti piilottanut lapsen tai vienyt tämän ulkomaille täytäntöönpanoa välttääkseen. (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008].)

Uhkasakon tehokkuuden riittävyys on huomattavaa myös siitä näkökulmasta, että mikäli sakot eivät olisi tehokkaita, noutojen määrä voisi lisääntyä. Tätä ei suinkaan voida pitää hyväksyttävänä kehityssuuntana. (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008].) Ajateltaessa uhkasakon suhdetta lapsen etuun nähden voidaan siis havaita, että sakon tehokkuudella on huomattava merkitys lapsen edun toteutumiselle. Tehokas uhkasakko noutojen vähentäjänä on suoraan lapsen etua kasvattava tekijä.

3.10 Kihlakunnanvoudille kuuluva täytäntöönpano

Kuvio 1, kohta 3 ja 7 sivulla 17

Täytäntöönpano kuuluu voudille kolmessa tilanteessa:

- kun tuomioistuin on määrännyt lapsen noudettavaksi,
- jos tuomioistuimella on aihetta epäillä, että huoltopäätöksen täytäntöönpanon estämiseksi lapsi aiotaan kaapata tai piilottaa
- tai jos kyseeseen tulee ns. suora täytäntöönpano (TpL 21 §, Jaakkola 2002, 898).

ESIMERKKI HUOLTO: tapauksessa noutoa haettiin vedoten TpL:n 5:22 §:ään, jonka mukaan voudin päättäessä huoltoa koskevasta suorasta täytäntöönpanosta, hänen on noudettava lapsi, jollei päätöstä vapaaehtoisesti noudateta. Lisäksi perusteena vedottiin tapauksen taustoihin ja siihen, että vaikka lapsen Suomen passi olikin kuolettu, oli toisella vanhemmalla käytössään oman kotimaansa passi lapselle, eikä tuon passin myöntänyt valtio ole sitoutunut lapsikaappauksia koskevaan kansainväliseen sopimukseen.

Suorassa täytäntöönpanossa lapsen huoltoa ja asumista koskevan päätöksen täytäntöönpanoa haetaan suoraan lapsen asuin- tai oleskelupaikan kihlakunnanvoudilta jos peruspäätöksen antamisesta on kulunut vähemmän kuin kolme kuukautta. Mikäli tässä tilanteessa vouti katsoo, että noutamisen sijasta olisi asetettava uhkasakko tai olosuhteet ovat päätöksen antamisen jälkeen muuttuneet ja tämä vaikuttaa täytäntöönpanoon, asiassa olisi järjestettävä sovittelu. Muustakin perustellusta syystä asia on siirrettävä käräjäoikeuden käsiteltäväksi. (TpL 22 §.)

Suoran täytäntöönpanon etu on nimenomaan siinä, että siten päästään nopeammin tuomioistuimen vahvistamaan, lapsen edun mukaiseen tilaan. Suoran täytäntöönpanon yrittäminen tosin viivästyttää varsinaista täytäntöönpanoa silloin, kun vouti siirtää asian käräjäoikeuteen. Toisaalta vouti voi näissä tilanteissa antaa arvokasta tietoa niistä syistä, miksi täytäntöönpano ei onnistunut ja näin nopeuttaa käräjäoikeuden täytäntöönpanomääräystä. (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008].)

3.10.1 Nouto

Nouto on viimeinen pakkokeino peruspäätöksen toteuttamiseksi. Joissain tapauksissa nouto voidaan kuitenkin määrätä myös ilman aiempaa uhkasakkoa. Näin on esimerkiksi silloin jos on olemassa epäily lapsen kaappaamisesta ulkomaille. (Jaakkola 2002, 897).

Noudosta päättäminen kuuluu kihlakunnanvoudin yksinomaiseen toimivaltaan, eikä ole siirrettävissä kihlakunnanulosottomiesten tehtäväksi (Ulosottokaari 9.11 §). Vouti päättää vain noutamisen käyttämisestä, ei uhkasakon tuomitsemista. Näin siksi koska on katsottu, että täytäntöönpanon selkeyden vuoksi uhkasakon asettanut viranomainen, eli tuomioistuin, vastaa myös sakon tuomitsemisesta (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008]).

Kihlakunnanvouti voi toteuttaa noutomääräyksen perusteella vain yhden noudon. Näin ollen tilanteissa, joissa esimerkiksi lapsi on itse palannut toisen vanhemman luo, käräjäoikeudelle on tehtävä uusi täytäntöönpanohakemus. Tuoreessa huoltoa tai asumista koskevassa päätöksessä vouti voi periaatteessa hakijan pyynnöstä toimia useamman-

kin kerran, kunnes suoralle täytäntöönpanolle asetettu kolmen kuukauden määräaika umpeutuu. Oikeusministeriön antaman ohjeen mukaisesti näissä tilanteissa tulisi kuitenkin toimia niin, että asia siirrettäisiin käräjäoikeuden käsiteltäväksi asianosaisten kuulemisen ja lapsen mielipiteen selvittämiseksi. (OM 1996 [viitattu 26.4.2008].)

Kihlakunnanvoudin on täytäntöönpanossa pyrittävä siihen, ettei noutamiseen tarvitsisi turvautua. Tätä pyrkimystä voidaan toteuttaa antamalla hakijan vastapuolelle tilaisuus noudattaa päätöstä, noutamisen uhalla. (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008].) Toinen keino tämän tavoitteen saavuttamiseksi on sovittelun jatkaminen vielä ulosottomiesvaiheeseen. Mikäli asiaa ei ole käräjäoikeudessa soviteltu tai kyseessä on suora täytäntöönpano, ei sovittelu enää tässä vaiheessa ole mahdollista. Kun sovittelua ulosottomiesvaiheessa käytetään viimesijaisena keinona noudon välttämiseksi, voidaan pääsääntönä pitää sitä, että huoltopäätöksen täytäntöönpanossa on käytettävissä vähemmän aikaa noudon välttämispönnisteluihin kuin tapaamisoikeuspäätöksen kohdalla. Kuitenkaan tapaamisoikeuden ollessa kyseessä perusteita ei ole viikkojen mittaiselle lykäämiselle, sillä etenkin pieni lapsi vieraantuu helposti vanhemmastaan. (OM 1996 [viitattu 5.4.2008].)

Täytäntöönpanoa voi hakea uudelleen kihlakunnanvoudilta sellaisessa tilanteessa, jossa nouto on vältetty jatkosovittelussa, mutta myöhemmin ilmenee uusia ristiriitoja. Tällöin voudilla on mahdollisuus noudon toteuttamiseen tai jälleen sovittelun jatkamiseen. (OM 1996 [viitattu 5.4.2008].) Noutopäätöksen jälkeenkin jatkuneen sovittelun ja kihlakunnanvoudin sekä sosiaalihuollon viranomaisten yhteistyön on nähty edesauttavan ratkaisujen noudattamista ja noutamisesta on voitu luopua. (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008].)

ESIMERKKI HUOLTO: *tapauksessa oli käsillä juuri tällainen tilanne. Ensimmäinen noutoyritys päättyi siihen, että lasta ei tavattu ja vanhemmat tekivät sopimuksen. Sopimusta ei kuitenkaan pidetty ja lasta yritettiin noutaa toistamiseen.*

Mikäli kihlakunnanvoudi katsoo, että täytäntöönpano vaatisi uhkasakon asettamisen noutamisen sijasta, hänen tulee siirtää asia käräjäoikeuden käsiteltäväksi. Voudin on

siirrettävä asia myös silloin kun olosuhteet ovat muuttuneet päätöksen antamisen jälkeen ja tällä saattaa olla merkitystä täytäntöönpanoon. Olennaista on se millä kihlakunnanvouti katsoo olevan merkitystä. Kaikki esitetyt väitteet eivät siis velvoita asian siirtämiseen. Voudin on myös yhdessä sosiaaliviranomaisen kanssa selvitettävä lapsen todellinen tahto, mikäli tämän väitetään vastustavan täytäntöönpanoa. Suoraa täytäntöönpanoa haettaessa kihlakunnanvoudin on siirrettävä asia käräjäoikeuteen sovittelua varten, mikäli hän katsoo, että sovittelu erityisestä syystä olisi tarpeen. Vouti voi siirtää asian käräjäoikeuteen myös muusta perustellusta syystä. Siirtokynnys on siis alhainen. Tällä on pyritty siihen, että mikäli tilanne on lapsen edun kannalta epäselvä, asian ratkaisee käräjäoikeus. (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008].)

3.11 Väliaikaiset turvaamistoimet

Kuvio 1, kohta 4 sivulla 17

Huoltoa koskevissa päätöksissä tuomioistuin voi määrätä keinoja täytäntöönpanon turvaamiseksi. Nämä keinot ovat tarpeen esimerkiksi silloin jos on aihetta olettaa, että lapsi viedään maasta täytäntöönpanon estämiseksi. Tuomioistuin voi määrätä, että sosiaaliviranomaisen on lasta pitävää vanhempaa kuulematta sijoitettava lapsi väliaikaisesti laitokseen, muuhun sopivaan hoitoon tai määrätä muista täytäntöönpanon turvaamistoimista. Erittäin kiireellisissä tapauksissa, joissa ei ole mahdollista pyytää tuomioistuimen määräystä, ulosottomies tai poliisi voi ottaa lapsen haltuunsa huoltajan vaatimuksesta. (TpL 25 §.)

4 LAPSEN ETU

4.1 Lapsen etu Suomen lainsäädännössä

Lapsen etua Suomen lainsäädännössä toteuttaa yli kolmekymmentä säännöstä. Tärkeimpiä lakeja lapsen edun kannalta katsottuna ovat isyyslaki, laki lapseksiottamisesta, laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta, laki lapsen elatuksesta ja lastensuojelulaki. Näiden ohella tärkeitä ovat myös useat kansainväliset säännökset. Tärkeimpänä näistä voidaan pitää YK:n yleissopimusta lapsen oikeuksista. (Huiskala, 2008 [viitattu 26.3.2008]).

Toisaalta tilannetta, jossa lapsen asema on vain laissa säädetyllä tasolla, ei kuitenkaan voida pitää tyydyttävänä. Pelkästään lakeja noudattamalla ja säätämällä ei toteudu lapsen tunnustaminen tasavertaisena yksilönä. Syvällisemmin olisi myös ymmärrettävä lapsen oikeudet, mielipiteet ja tarpeet, joita tulisi kunnioittaa. Täytäntöönpanoprosessi ja sitä säätelevät säännökset toki lähtevät kaikki lapsen edun toteutumisesta, mutta toisaalta niiden tarve ilmentää lapsen kunnioittamisen puutetta. (Vuorinen 1998, 20).

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen 3. artiklan mukaan kaikissa sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten ja lainsäädäntöelimien lapsia koskevissa toimissa on ensisijaisesti huomioitava lapsen etu (Valjakka 2002, 53.) Sopimuksen 12 artiklan mukaan lapsella, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, on oikeus vapaasti ilmaista nämä kaikissa häntä koskevissa asioissa. Näkemykset on huomioitava lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi itseään koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa. Suomen perustuslain (731/1999) 6 §:ssä korostetaan myös lasten yksilöllisyyttä ja itsenäisyyttä päätöksenteossa. Lain mukaan lasten tulee saada vaikuttaa itseään koskevissa asioissa kehitystään vastaavasti ja heitä on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä. Ajatuksena on siis, että lapsi huomioidaan inhimillisenä yksilönä, joka on oma persoonansa erityisine tarpeineen ja mielipiteineen. (Valjakka 2005, 796.)

Lapsen toivomusten ja mielipiteiden huomioiminen on käytännössä vaikeasti toteutettavissa. Osallistumisoikeuden edellytyksenä on, että lapsi ymmärtää käsillä olevan asian ja pystyy muodostamaan siitä perustellun mielipiteen. Tilannetta hankaloittaa myös se, että on vaikea erottaa lapsen omaa ja aitoa mielipidettä manipuloinnin seurauksena syntyneestä mielipiteestä. (Valjakka 2005, 796.)

4.2 Lapsen edun oikeudelliset tulkinnat Suomessa

Suomessa vuosi 1929 on ollut merkittävä lapsen edun tulkinnassa. Silloin lapsen etu tuli pääasialliseksi lapsen huollon määräämistä koskevaksi kriteeriksi. Kirsti Kurki-Suonio on väitöskirjassaan "Äidin hoivasta yhteishuoltoon – lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat" todennut, että tuolloin lapsen edun ihannetulkinta on tarkoittanut äidin hoivaa. (Kurki-Suonio 1999, 368.)

Vuoden 1929 avioliittolain säätämisen yhteydessä vakiintui käsitys sukupuolirooleista. Naisen kansalaisvelvollisuutena oli huolehtia perheensä ylläpitämisestä, lasten kasvatuksesta ja hoidosta. 40-luvulla oikeuskirjallisuudessa arvioitiinkin pienempien lasten ja tyttärien huollon uskomisen äideille ja puolestaan poikien huollon uskomisen isälle toteuttavan parhaiten lapsen etua. Tapauskohtaiselle arvioinnille ja lapsen mielipiteelle annettiin kuitenkin merkityksensä. 1930-1960 -luvulla KKO:n oikeuskäytäntö osoitti selvästi äidin hoivan olevan ensisijainen vaihtoehto huollosta päätettäessä. (Kurki-Suonio 1999, 387, 390, 397, 400.)

70-luvulla naisen rooli yhteiskunnassa muuttui ja uutta tilannetta kuvattiinkin seuraavalla tavalla:

"Kun ajattelemme sanoja "lapsen etu", näemme ehkä helposti sielumme silmin kehossa nukkuvan lapsen yli kumartuneen lempeän madonnan tai Blankan, joka onnellinen hymy huulillaan kiikuttaa polvellaan säteilevää iloista vesseliä. Valitettavasti vain tällaisella illuusiolla ei ole vastinetta nykytodellisuudessa. Moderni äiti ei liekuta lastaan kehossa, vaan riepottaa sen seimeen, lastentarhaan tai muuhun päivähoitoon menäkseen töihin ja noutaakseen sen illalla töistä tultuaan takaisin." (Kurki-Suonio 1999, 415.)

Äidin ja lapsen biologisen siteen sijaan alettiin korostaa molempien vanhempien merkitystä lapsen hoidossa ja kasvatuksessa. Eronneiden isien kasvava arvostus näkyi tapaamisoikeuden merkityksen huomioimisella. Lapsen edulle alettiin antaa siis toisenlaisia tulkintoja, joissa vanhemman sukupuoli ei ollut määräävä tekijä. Lapsen yksilöllisille tarpeille ja mielipiteille annettiin painoarvoa. Tämä ilmeni lainsäädäntöuudistuksissa ja KKO:n ratkaisukäytännössä. Vuonna 1975 säädettiin täytäntöönpanolaki, joka näki lapsen yksilöllisenä ja ainoalaatuisena. Ajanjakson lapsen edun ihannetulkintaa havainnollistaakin täytäntöönpanolain mukainen pyrkimys sovinnollisuuteen, yksilöllisten tarpeiden huomioimiseen ja lapsen mielipiteen kunnioittamiseen. (Kurki-Suonio 1999, 416, 418, 427, 431–432, 437.)

80-luvulla lapsen edun ihannetulkinnaksi muotoutui yhteishuolto. Vuonna 1983 säädetty laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta asetti vanhempien yhteishuollon ensisijaiseksi kaikissa tapauksissa. Yksi tärkeimmistä tähän johtaneista syistä näyttäisi olleen parisuhdekulttuurin muutos ja avoliittojen yleistyminen. Tulkinta pitäneen paikansa vielä tulevaisuudessakin, sillä Kirsti Kurki-Suonion mukaan lapsen oman mielipiteen varaan rakennettu tulkinta ei ole viemässä etusijaa. Varttuneemmatkin lapset nimittäin varsin usein kieltäytyvät tekemästä valintaa vanhempiensa välillä. (Kurki-Suonio 1999, 440, 481, 557.)

4.3 Lapsen etu lastenpsykiatriselta kannalta

Kaivosojan mukaan lastenpsykiatriselta näkökannalta katsottuna lapsen etu kytkeytyy niihin asioihin, jotka turvaavat lapsen psyykkisen kehityksen ja toisaalta niihin, jotka traumatisoivat lasta. Lapsen edun mukaisuus tarkoittaa pitkälti niitä asioita, jotka ovat psyykkisen kehityksen ankkureita. Näiksi ankkureiksi hän luokittelee seuraavat asiat:

- lapsen kuuluminen johonkin ja ihmissuhteisiin kiinnittyminen
- jatkuvuus tarkoittaen esimerkiksi ihmissuhteiden jatkuvuutta ja kasvatusilmapiirin pysymistä samana
- lapsen mahdollisuus tulla kuulluksi empaattisesti, tulla ymmärretyksi ja olla rakkauden kohteena

- lapsen iän mukaiset areenat (toimintaympäristöt), joissa lapsi voi toimia, käyttää lahjojaan ja vahvuuksiaan, osallistua ja onnistua
- lapsen suojaaminen fyysiseltä vaaralta. (Kaivosoja 13.6.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Lapselle erityisen merkityksellisiä ovat ennustettavuus ja jatkuvuus. Lapselle täytyisi voida turvata hänen elämässään tapahtuvien asioiden ennakoitavuus. Lapsen tulisi myös tulla ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti kuulluksi. Täytäntöönpanoprosessissaan lapsen ei tulisi kohdata äkkinäisiä, yllättäviä toimia, jotka rikkovat edellä mainittuja asioita. Arjen jatkuvuus olisi aina parhaalla mahdollisella tavalla pyrittävä turvaamaan. Lapsen esittämiin kysymyksiin olisi vastattava ja hänelle tulisi perustella syy kyseessä olevalle toiminnalle. Lapselle tulisi myös kertoa meneillään olevista toimista ja tulevista tapahtumista. (Kaivosoja 13.6.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Lapselle tärkeää on suhteiden ylläpitäminen molempiin vanhempiin ja sukuihin. Lapsella tulisi myös olla mahdollisuus osoittaa tunteitansa molempia vanhempia kohtaan, ilman että se asettaa hänet vaikeaan asemaan näiden välillä. Vanhemman näkökulmasta nämä tarkoittavat sellaisia toimia, jotka tukevat kahden vanhemman vanhemmuutta. (Kaivosoja 13.6.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Huoltajien välinen yhteistyö vaikuttaa areenoilla toimimiseen. Esimerkiksi joukkueurheiluharrastus voi estyä sen takia, että lapsi on vuoroviikoin toisen vanhemman luona, eikä siksi pysty osallistumaan. Toinen vaikuttava tekijä on vanhemman suhtautuminen kyseessä olevaan areenaan; taiteita vieroksuva vanhempi ei välttämättä salli lapsensa osallistua teatteritoimintaan. (Kaivosoja 13.6.2008, henkilökohtainen tiedonanto.) Tämäkin näkökohta olisi syytä ottaa huomioon lapsen etua mietittäessä.

Yhteenvetona voidaan todeta, että lapsen etu kytkeytyy psyykkisen kehityksen ankkureihin. Elämän ennustettavuus ja jatkuvuus, niin kasvatusilmapiirissä, ihmissuhteissa kuin arjen askareissakin sekä kuulluksi tuleminen ja mahdollisuus empatiaan ovat merkityksellisiä lapsen psyykkiselle kehitykselle.

5 TÄYTÄNTÖÖNPANO LAPSEN NÄKÖKULMASTA

5.1 Lapsen tahdon huomioon ottaminen

Lapsen etua täytäntöönpanoprosessissa toteutetaan huomioimalla lapsen tahto prosessin kaikissa vaiheissa. Kun lapsi on vähintään 12-vuotias, hänen tahtonsa toteutetaan aina. 12 vuotta nuoremman lapsen itsemääräämisoikeus riippuu hänen kehittyneisyydestään.

Huoltoriitojen käsittelyssä lapsella on mahdollisuus oman mielipiteensä ilmaisuun. Tämä mielipiteen julki tuominen on lapselle nimenomaan oikeus, ei velvollisuus. Lapsi saa sanoa tai olla sanomatta mielipiteensä, jos sellaista ylipäänsä onkaan. Lapsella on siis myös oikeus siihen, että mielipidettä ei ole. (Lahtiharju 2005, 16.)

Lapsi on kypsä ilmaisemaan mielipiteitänsä silloin, kun hän kykenee hahmottamaan mielipiteidensä mahdolliset seuraukset (Lahtiharju 2005, 16). Se, miten ja millaisissa olosuhteissa tämä mielipide on syntynyt, onkin eri asia. Ideaali ja oikea tilanne on se, että lapselle annetaan mahdollisuus oman mielipiteensä muodostamiseen niin etteivät vanhemmat, sukulaiset tai muut yritä vaikuttaa mielipiteeseen millään keinoilla. Oleellista on huomata se että mielipiteen muodostamiseen vaikuttavat muutkin kuin suorat sanalliset ilmaisut. Vanhempi tai muu lapsen läheinen voi sanoillaan, sanomattomuudellaan, teoillaan tai tekemättä jättämisillään vaikuttaa lapsen ajatusmaailmaan ja ratkaisuihin.

Mielipiteen muodostamiseen huoltoriidasta vaikuttaa sen lisäksi, miten lapsen oma käytännön elämä tulee muuttumaan, paljon myös se mitä lapsi ajattelee vanhemmistaan. Tavallista on että lapsi ymmärtää ja tietää vanhemman suuttuvan, mikäli lapsen mielipide ei vastaa vanhemman toiveita. Vanhempi voi ilmaista myös suoria uhkauksia, esimerkiksi jopa omalla kuolemallaan mikäli lapsi sanoo vanhemman mielipiteen vastaisesti. Suoran sanallisen vaikuttamisen lisäksi myös vanhemman käyttäytyminen vaikuttaa lapsen mielipiteen muodostamiseen. Lapsi osaa vaistota sen mikä on sallittu puheenaihe tai millainen on luvallinen mielipide. Lapsi osaa luovia mielipiteiden kes-

kellä ja voi lakata ilmaisemasta sellaisia omia ajatuksiaan ja tunteitaan joiden tietää aiheuttavan mielipahaa. (Lahtiharju 2005, 16).

ESIMERKKI TAPAAMISOIKEUS: tapauksessa on viittauksia C:n tahtoon vaikuttamisesta. Tämä tulee ilmi esimerkiksi tilanteesta, jossa A oli tapaamiskerrallaan viemässä C:tä ystävineen erääseen tapahtumaan. Ennen tapaamista B oli kertonut A:lle, että C tahtoo palata kotiin B:n luokse välittömästi tapahtuman loputtua. Näin ei kuitenkaan ollut, vaan C halusi omasta tahdostaan lähteä A:n luokse jatkamaan leikkiä ystävänsä kanssa. C:n mielipide kotiinpaluusta muuttui, kun hän poistui B:n vaikutuspiiristä.

Kuten todettu, lapsen tahdon kuuleminen ja huomioiminen on prosessissa tärkeää. Aiemmin mainittiin hallituksen esityksen toteavan, että lapsen kanssa sovittelussa käytävä keskustelu tulisi käydä niin, ettei kumpikaan vanhemmista ole läsnä. Tämä lapsen todellisen tahdon selvittämiseksi. Kysymys kuitenkin kuuluu: onko se, ettei kumpikaan vanhemmista ole keskustelussa läsnä, riittävän tehokas keino lapsen todellisen tahdon selvittämiseksi. Tällä tarkoitan esimerkiksi tilanteita, joissa tapaamiset ovat jääneet vähiin ja lapsi on asunut ja viettänyt aikaansa enimmäkseen lähihuoltajansa luona. Mikäli lähihuoltaja systemaattisesti manipuloi lapsen mieltä etähuoltajaa vastaan, on todennäköistä, ettei lapsen mielipide ole puhtaasti hänen omansa silloin, kun sitä kysytään lähihuoltajan kotona tai vieläpä niin, että lapsi tietää lähivanhempansa olevan samassa asunnossa. Toinen vaihtoehto olisi se, että keskusteluja olisi kaksi. Toinen silloin kun lapsi on viettänyt aikaa lähihuoltajan luona ja toinen silloin kun palaa tapaamasta etähuoltajaa. Jälkimmäinen on joissain sosiaaliviranomaisten toteuttamissa kuulemisissa käytössä oleva keino (Kaivosoja 13.6.2008, henkilökohtainen tiedonanto).

ESIMERKKI TAPAAMISOIKEUS: tapauksessa sovittelija tapasi C:n kahdesti B:n luona, toisella kerralla käyden keskustelun tämän kanssa. Keskustelu käytiin ilmapiirissä, joka ei ehkä ollut neutraali ja mietittäväksi jääkin, saiko sovittelija tilanteesta kuvan, joka todella ilmensi C:n omaa tahtoa.

Lapsen tahto on huomioitava täytäntöönpanoprosessin kaikissa vaiheissa, noutotilanteeseen saakka (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008]). Tärkeää on kuitenkin muistaa, että kovin nuorelle lapselle ei voi eikä saa asettaa ratkaisupakkoa ja että pienen lapsen tahdonilmaisun tulkitseminen voi olla vaikeaa (LaVM 7/1996 [viitattu 5.4.2008]).

Tapauksessa KKO 2004:118 hovioikeus antoi päätöksen, jossa nelivuotiaalle lapselle annettiin määräysvalta päättää isänsä tapaamisesta. Korkein oikeus kuitenkin kumosi päätöksen ja palautti asian hovioikeuteen sillä perusteella, että ratkaisu ei ole täytäntöön pantavissa eikä lapsen edun mukainen. (Valjakka 2005, 792, 797.)

5.2 Sovittelu lapsen edun toteuttajana

Sovittelun perimmäinen tarkoitus, viimesijainen yritys saada vanhemmat yhteisymmärrykseen, toteuttaa nimenomaisesti lapsen etua. Lapsen kannalta parhain ja häntä vähiten rasittavan menettelytapa on aina jokin muu menettely kuin varsinaisen noudon käynnistäminen. Siksi sovittelu juuri lapsen näkökulmasta on merkityksenkäs menettelytapa.

Sovittelijalla on velvollisuus asianosaisten avustamiseen silloin kun hän havaitsee, että huolto ja tapaamisoikeus voisi toteutua muulla tavoin kuin täytäntöön pantava päätös edellyttää. Sovittelijalla on myös velvollisuus tiedustella mahdollisuutta hakemuksesta luopumiseen, mikäli havaitsee että päätöksen toteuttamiselle ei ole estettä ja päätös voidaan vapaaehtoisesti toimeenpanna. (Asetus lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta, 5–6 §).

Laki mahdollistaa sovittelijoiksi useamman kuin yhden henkilön. Tällöin on mahdollisuus muodostaa moniammatillisia ryhmiä, joissa lapsen etua voidaan tarkastella ammattitaitoisesti useasta näkökulmasta. (LaVM 7/1996 [viitattu 5.4.2008]; Asetus lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta, 2 §.) Koska sovittelijalta vaaditaan muun muassa tarkkaa havainnointikykyä, ihmistuntemusta ja tilanteiden tulkitsemisen taitoa, useamman sovittelijan käyttö auttaa näkemään laajalaisemmin ja parantaa näin kaikkien osallisten edun toteutumista. Tämän takia olisi

mielestäni jopa perusteltua, että sovittelijoiksi määrättäisiin aina vähintään kaksi asiantuntijaa.

Sovittelijan tulee kertomuksessaan ottaa esille sellaiset salassa pidettävät tiedot, joiden katsoo olevan välttämättömiä tuomioistuimen ratkaistaessa täytäntöönpanoasiaa (TpL 8 §). Tiedonsaanti on tärkeää erityisesti silloin, kun varsinaisen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan peruspäätöksen antamisesta on kulunut suhteellisen kauan, eikä tuolloin ole voitu ottaa huomioon uudempaa tietoa, mikä on välttämätöntä lapsen edun toteutumiseksi. (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008].)

5.3 Turvaamistoimien ja pakkokeinojen käyttö suhteessa lapsen etuun

Täytäntöönpanolaissa pakkokeinot toteuttavat vanhempien ja välillisesti lapsen oikeusturvaa. Huoltajaan tai muuhun lasta luonaan pitävään kohdistuvat keinot eivät ole itseisarvoisia, vaan toteuttavat sitä ensisijaista päämäärää, lapsen edun toteutumista, jonka tuomioistuin on päätöksessään vahvistanut. (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008].)

Pakkokeinojen tehokkuudesta huolehtiminen on tärkeää myös siksi, että muutoin seurauksena saattaisivat olla esimerkiksi tilanteet, joissa vanhemmat jo ennen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevaa oikeudenkäyntiä tai sen aikana pyrkisivät pitämään lapsen yksinomaisesti luonaan siltä varalta, ettei vastapuoli suostu noudattamaan väliaikais määräystä tai lopullista päätöstä. Keinojen tehokkuudella on vaikutuksensa asianosaisten sovitteluhalukkuuteenkin. (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008].)

Pakkokeinojen käyttö on kuitenkin rajattava niihin tilanteisiin, kun lapsen edun toteutuminen niitä edellyttää. Tuomioistuimella on lain sanamuodon ”voidaan määrätä” mukaisesti harkintavalta pakkokeinojen käyttämisestä. Pääsääntöisesti päätös kuitenkin sisältää pakkokeinon käytön, sillä siinä vaiheessa prosessia on ilmeistä, ettei tehosteettoman määräyksen antaminen johda velvoitteen täyttämiseen. (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008].)

Turvaamistoimet ovat tarpeellisia silloin kun on olemassa vaara, että asianosainen ryhtyy johonkin tai laiminlyö jotakin ja näin vaikeuttaa täytäntöönpanoa. Toimet ovat

siis keinoja sakon uhalla estää lain tai säännöksen vastainen toiminta. Niillä pystytään puuttumaan ainoastaan sellaiseen, täytäntöönpanoon välittömästi liittyvään menetteilyyn joka tähtää hakijan, vastapuolen tai lapsen laillisten oikeuksien vaarantamiseen tai vahingoittamiseen. Turvaamistoimet eivät saa rajoittaa osapuolien oikeuksia enempää kuin on tarpeen täytäntöönpanon turvaamiseksi ja lapsen edun suojaamiseksi. (HE 96/1995 [viitattu 5.4.2008].)

5.4 Konkreettinen noutotilanne suhteessa lapsen etuun

Konkreettisessa noutotilanteessa lapsen etua pyritään suojaamaan monin tavoin. Näitä keinoja ovat lapsen valmistaminen tilanteeseen keskustellen, noudossa mukana oleva lapselle läheinen henkilö, periaatteellinen ohje siitä, että ulosottomies toimisi tilanteessa tarkkailevana ja sosiaaliviranomainen aktiivisena osapuolena, ohjeistus noudon toteuttamispaikasta, täytäntöönpanolain 3 §:n vaatimus toimia hienovaraisesti ja lasta järkyttämättä sekä tilanteet, joissa noutoa tulee lykätä tai kokonaan luopua.

Oikeusministeriön ohjeen mukaan lasta tulisi aina pyrkiä valmistamaan noutoa varten. Tämä voitaisiin toteuttaa esimerkiksi sovittelijan kanssa keskustellen noutotilanteesta ja siihen liittyvistä tunnoista ja ristiriidoista. Tapauksissa, jotka voidaan ennakoida vaikeiksi, myös esimerkiksi lastenpsykiatri voisi keskustella lapsen kanssa. Tämä samainen henkilö tulisi kutsua mukaan noutoon. (OM 1996 [viitattu 26.4.2008].)

ESIMERKKI HUOLTO: tapauksessa lapsen kanssa ei olosuhteista johtuen voitu keskustella ennen ensimmäistä noutoyritystä. Ensimmäisen noutoyrityksen aikana vouti keskusteli lapsen kanssa puhelimitse, koska häntä ei muuten tavattu. Toisella kerralla kihlakunnanvouti ja sosiaaliviranomainen keskustelivat lapsen kanssa henkilökohtaisesti.

Noudossa on kihlakunnanvoudin lisäksi läsnä sovittelija tai sosiaaliviranomainen, lapselle läheinen henkilö (esimerkiksi isovanhempi, hoitaja tai sisarus) sekä mahdollisesti lääkäri tai muu asiantuntija. Lääkärin tai muun asiantuntijan käytöstä päättää sovittelija/sosiaaliviranomainen ja heidän läsnäolonsa on tärkeää erityisesti silloin kun kyseessä on pieni lapsi tai tilanteen tiedetään olevan erityisen vaikea. Lisäksi noudos-

sa voi olla hakijavanhempi jonka vouti tai käräjäoikeus voi velvoittaa saapumaan paikalle täytäntöönpanon raukeamisen uhalla. Vaikka oikeusministeriön ohjeen mukaisesti toimitustodistajan käyttö ei noudoissa ole tarpeen, käytännössä kihlakunnanvoudit kuitenkin kertovat käyttävänsä kihlakunnanulosottomiehiä mukana noudoissa. Tarpeen vaatiessa noudoissa voi olla läsnä myös tulkki ja poliisi. (OM 1996 [viitattu 27.4.2008], Sippola 15.4.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

ESIMERKKI HUOLTO: *Noutoyrityksissä mukana olivat hakijavanhempi, kihlakunnanvouti, kihlakunnanulosottomies ja kaksi sosiaalityöntekijää.*

Oikeusministeriön ohjeen mukaan nouto tulisi toteuttaa niin, että kihlakunnanvouti olisi noudoissa vain tarkkailijan asemassa ja varmistaisi että kaikki sujuu täytäntöönpanolain mukaisesti. Vouti huolehtisi siis lapsen itsemääräämisoikeuden toteutumisesta ja suojaisi lasta järkytykseltä (OM 1996 [viitattu 27.4.2008]). Tämä tarkoittaa sitä että sosiaaliviranomaiselta odotettaisiin huomattavaa aktiivisuutta itse noudon toteuttamisessa. Käytännössä näin ei kuitenkaan ole ja voutien roolina on toimia tilanteessa aktiivisesti. Varsinais-Suomen ulosottoviraston johtava kihlakunnanvouti Raimo Männistö uskoo tämän johtuvan sosiaalipuolen noutoja koskevan koulutuksen puutteesta. (Männistö 7.4.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Nouto tulisi pääsääntöisesti suorittaa lapsen asuinpaikasta. Noutoja esimerkiksi koulusta, päiväkodista ja pihalta tulisi välttää samoin kuin toimintaa sieppauksenomaisesti, kotiin tunkeutuen tai suurta huomioita aiheuttaen. Käytännössä tämä ei kuitenkaan aina ole mahdollista. Näin on esimerkiksi silloin, jos noutoa on yritetty toteuttaa jo useamman kerran tai lapsen etua vaatii nopeaa täytäntöönpanoa. (OM 1996 [viitattu 27.4.2008].)

Noutotoiminnan päällimmäisenä ohjenuorana on täytäntöönpanolain 3 §:n ohjeistus toimia hienovaraisesti ja lasta järkyttämättä. Tämän nähdään tarkoittavan muun muassa lapsen suojaamista ylimääräisiltä haittatekijöiltä (esimerkiksi naapureiden tai lehdistön poistaminen noutopaikalta), poliisin läsnäoloa ilman virka-asua ja -autoa, vastaajavanhempeaan kohdistuvan voimankäytön uhkailun välttämistä ja niin edelleen.

(OM 1996 [viitattu 27.4.2008].) Toimimalla rauhallisesti, hermostumatta ja keskustelun sekä yrittäen saada vanhempia keskustelemaan keskenään, vouti voi toimia kyseessä olevan pykälän edellyttämällä tavalla. Ehkä eniten vaikutusta on kuitenkin vanhempien omalla käyttäytymisellä ja suhtautumisella.

Mikäli noutoa ei lapsen sairauden, järkyttyneisyyden tai muun syyn takia (esimerkiksi tilanteen kärjistyminen paikalle tulleen yleisön vuoksi) voida toteuttaa, se on siirrettävä myöhempään ajankohtaan samoin kuin luonnollisesti silloin, jos lasta ei tavata. Noudosta luovutaan myös silloin kun hakija ei noudata noudon ehdoksi hänelle asetettuja velvoitteita sekä jos tapaamisen tai luonapidon ajankohta on päätöksessä määritetty ja hakija ei jätä hakemusta kihlakunnanvoudille ajoissa ja ajankohta menee ohi tai ajankohta ohittuu noutoyrityksen epäonnistumisen vuoksi. Luopuminen tulee kyseeseen myös, jos lapsi on viety ulkomaille. (OM 1996 [viitattu 27.4.2008].)

Lapsen sopeutumista noutotilanteeseen voidaan helpottaa turvaamalla arkisten asioiden jatkuvuus. Täytäntöönpanoprosessissakaan lapsen ei tulisi kohdata äkkinäisiä, yllättäviä toimia, jotka rikkovat arjen ennustettavuutta ja jatkuvuutta. Lapsen esittämiin kysymyksiin olisi vastattava ja hänelle tulisi perustella syy kyseessä olevalle toiminnalle. (Kaivosoja 13.6.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

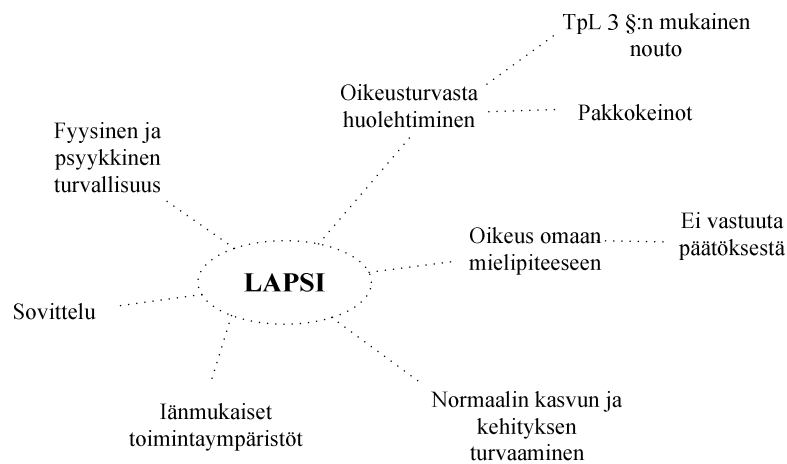
Noudon jälkeen lapselle tulisi mahdollistaa jakso, jolloin hänen ei tarvitsisi ratkoa isoja asioita. Lapsi voi ensimmäisinä vuorokausina noudon jälkeen olla samaan aikaan helpottunut ja entiseen kaipaava. Lapsen perustarpeet tulisi tässä välitilassa turvata ja antaa tilaa antaa ajatusten läpikäymiseen ja monenlaisiin tunteisiin. (Kaivosoja 13.6.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Omasta kokemuksestaan Kaivosoja antaa ohjeen keskustelun merkityksestä, jotta vanhempi saadaan ymmärtämään noudon olevan lapsen parhaaksi. Tilanteet voivat edellyttää pitkiäkin keskusteluja jotta huoltaja suostuu yhteistyöhön. Vanhemmalle tulisi selvittää että hänen ei tarvitse olla samaa mieltä peruskysymyksestä ja häntä autetaan ristiriitojen ratkaisemisessa huomioimalla, kuulemalla ja pelaamalla reilua peliä kuitenkin niin, että lopputuloksesta ei voi tinkiä. Luottamuksen rakentaminen ja ylläpitäminen keskusteluissa vanhemman ja voudin välille on tärkeää. Tärkeää on

myös sen selventäminen, että noutamisessa aikuismaisesti toimiminen on lapsen auttamista ja tämän edun mukaisesti toimimista, eikä viranomaistahoja kohtaan vihoittelu tätä päämäärää edistä. (Kaivosoja 13.6.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Nouto voi aiheuttaa lapsen turvallisuuden järkkymistä ja lapsi voi reagoida kriisiin esimerkiksi univaikeuksin ja olemalla ns. valmiustilassa, pelkäämällä seuraavaa vastaavaa tilannetta. Lapsi voi myös noudon jälkeen olla kauankin aikaa lojaali toista vanhempaa kohtaan. Toisaalta joillekin lapsille nouto voi olla helpottava prosessi, joka lisää tulevaisuuden ennustettavuutta. Näin on esimerkiksi silloin, kun lapsi noudetaan sellaiselta vanhemmalta, joka ei ole kyennyt ylläpitämään kahden vanhemman vanhemmuutta. (Kaivosoja 13.6.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Seuraavassa kuviossa on koottu lapsen etua toteuttavia asioita lapsen näkökulmasta.

Kuvio 2. Lapsen etu täytäntöönpanossa: lapsen näkökulma

6 TÄYTÄNTÖÖNPANO VANHEMMAN NÄKÖKULMASTA

6.1 Asianosaisten kertomukset

Vanhempien kokemukset täytäntöönpanoista koostuvat kertomuksista ja mielipiteistä, joita olen saanut jätettyäni tutkimushaastattelupyynnön muutamaa eri yhdistyksen mediaan. Sain kaiken kaikkiaan kymmenen yhteydenottoa. Näistä yhteydenotoista kolme liittyi huoltoriitoihin yleisesti ja kaksi lapsikaappauksiin, toinen uhkaan ja toinen toteutuneeseen kaappaukseen. Vaikka tapaukset olivat näkökulmastani mielenkiintoisia, eivät ne liittyneet käsittelemääni aiheeseen. Loput saamistani kokemuksista ovat kuitenkin henkilöiltä, jotka ovat olleet osallisena täytäntöönpanoprosessissa. Viestit olivat niin täytäntöönpanoa hakeneilta, kuin vastapuoliltakin ja tapauksessaan hävinneiltä sekä voittaneilta. Yksi tapaus liittyi huollon täytäntöönpanoon, muut tapaamisiin. Huoltotapauksessa täytäntöönpano oli edennyt noutovaiheeseen saakka, tapaamisprosesseissa pakkokeinona oli käytetty uhkasakkoa tai pakkokeinoa ei ollut määrätty. Kaksi tapauksista on tämänvuotisia, toiseen ratkaisu tuli tätä työtä kirjoitettaessa. Yhteydenottajat olivat aiheestani hyvin kiinnostuneita ja halukkaita auttamaan. Kiinnostusta osoitettiin myös yhdistystasolta.

6.2 Mitä lapsen etu täytäntöönpanoprosessissa tarkoittaa

Kokemuksista ensimmäisenä esiin tuleva lapsen etuun liittyvä asia oli lapsen oikeus olla yhteydessä molempiin vanhempiinsa. Eräs etävanhempi näki tärkeäksi myös sen, että yhteydenpitoa voidaan ylläpitää puhelimitse ja ettei lähivanhempi rajoita yhteydenpidon muodoksi esimerkiksi pelkästään sähköpostia. Noutoprosessin läpikäynyt vanhempi koki, että yhteydenpito olisi tärkeää myös sisarusten kannalta. Heidän tapauksessaan lapsen ollessa toisen vanhemman luona yhteydenpitoa ei ollut liioin toiseen vanhempaan kuin sisarukseenkaan.

Eräässä tapauksessa tapaamisten estäminen johtui 4- ja 5-vuotiaisiin lapsiin kohdistuvista väkivaltaepäilyistä. epäilyt olivat jatkuneet pitkään ja lastenlääkäri oli lausunnossaan todennut merkkien olevan huolestuttavia mutta ei voinut yksiselitteisesti todeta niiden johtuvan pahoinpitelystä. Asia oli esillä niin lastensuojelussa, perheneuvo-

lassa, poliisissa kuin täytäntöönpanon sovittelussakin, mutta mikään viranomaistaho ei tutkinut asiaa perusteellisesti. Tapaamisia jatkettiin entiseen tapaan ja pahoinpitelyepäilyt jatkuivat. Tapauksessa lapsen edun mukaista olisi voinut olla, että pahoinpitelyepäilyt olisi tutkittu tarkkaan ja kunnes asia olisi selvitetty, tapaamisia olisi jatkettu valvottuina. Nämä valvotut tapaamiset olisivat sataprosenttisesti taanneet lasten fyysisen turvallisuuden. Tällaista määräystä tilanteessa ei siis kuitenkaan annettu. Tärkeää olisi varmasti ollut myös huolehtia lasten avunsaannista, ettei tilanne olisi aiheuttanut vaaraa heidän psyykkiselle terveydelleen. Vanhemman kertomuksen mukaan lastenlääkäri on myöhemmin todennut nuoremman lapsen olevan psykoterapian tarpeessa.

Täytäntöönpano-oikeudenkäynnissä ja siihen liittyvien selvitysten hankkimisessa lapsen edun mukaista katsottiin olevan se, että sellaisia lapseen kohdistuvia tutkimuksia, joiden tarpeellisuutta ei varmuudella ole osoitettu, ei tehtäisi. Näin yritettiin välttää tilanteita, joista saattaisi aiheutua traumoja lapselle.

Eräässä tapauksessa lastenpsykiatrinen sairaala oli todennut lausunnossaan, että lapsen edun mukaista ja lapsen kehityksen kannalta erittäin tärkeää olisi hyvin riittaisan perhetilanteen rauhoittaminen. Käytännön keinoiksi riidan rauhoittajana nähtiin eri tapauksissa tapaamisten järjestämiset niin, että vanhempien ei tarvitse kohdata toisiaan lasten nouto ja palautustilanteissa ja että yhteydenpito tapaamisiin liittyen hoidetaan puhelimitse tai sähköpostitse tiettyinä aikana, esimerkiksi päivää ennen määrättyä tapaamista.

Noutoprosessin läpikäynyt vanhempi katsoo, että ulkopuolisen näkökulmasta lapsen etu ilmeisesti toteutui toimittaessa lapsen tahdon mukaisesti. Käytännössä näin ei välttämättä vanhemman mielestä kuitenkaan ole. Nykyisin tilanne on sellainen, että lapsi on vuoroin äidin, vuoroin isän luona, oman tahtonsa mukaisesti. Lapsen asuinpaikan valintaan vaikuttaa kulloisetkin välit vanhempiin: jos lapsi suuttuu äidille tai ei saa tahtoansa lävitse, hän menee isän luokse ja päinvastoin. Tästä johtuen lapsen elämä on ehkä rikkonaista.

6.3 Täytäntöönpanoprosessin ongelmat viranomaistoiminnassa

Seuraavassa muutamia asioita, joita yhteyttä ottaneet vanhemmat kokivat ongelmallisiksi. On kuitenkin muistettava, että yhteydenottojen määrä oli niin suppea, että suuria linjanvetoja ei niiden perusteella vielä voi tehdä. Osa kokemuksista on yhden henkilön kertomia, osa puolestaan tuli ilmi useammankin henkilön ajatuksissa.

Täytäntöönpanoprosessissa esille nousivat manipulointiyritykset, joilla lapsen mielipiteeseen yritettiin vaikuttaa. Vanhemmat kokivat, että lapsen mielipiteeseen heijastui suoraan toisen vanhemman negatiiviset näkemykset entisestä puolisostaan. Käräjätuomari Anna-Kaisa Aaltonen kertookin vahvan manipuloinnin olevan melko yleistä täytäntöönpanoriitojen käsittelyssä (Aaltonen 17.9.2008, henkilökohtainen tiedonanto).

Useassa tapauksessa joko hakija tai vastapuoli koki, että täytäntöönpanoasia käsiteltiin tuomioistuimessa läpihuutojuttuna. Moni koki, että tuomioistuin käsittelyssä asiasta yritettiin päästä nopeasti eroon ja vanhempia painostettiin sovintoon asian käsittelyn loppuunsaattamiseksi. Tuomioistuimen ei myöskään koettu huomioivan riittävästi niitä lausuntoja, mitä esimerkiksi perheneuvola oli tilanteesta antanut.

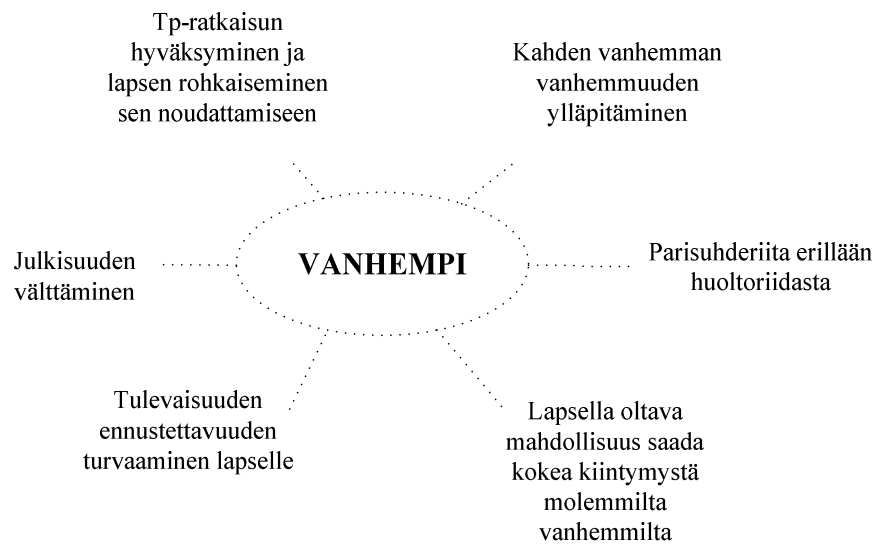
Esille tuli myös tuomarien puolueettomuus ja toiminta muutenkin. Yhdessä tapauksessa vanhempi koki, että tuomari oli tehnyt ratkaisunsa jo ennen kuin asiaa oli käsiteltykään ja toinen vanhempi mainitsi tuomarin kiireen haitanneen asian käsittelyä.

Prosessi koettiin pitkäksi ja liian hitaaksi. Yhtenä syynä tähän nähtiin se, että sovittelu venytti prosessia. Sovittelu koettiin turhaksi, sillä vastaavalla tavalla sovintoa oli yritetty aikaansaada asian käsittelyn aikaisemmassa vaiheessa useaan otteeseen.

Eräs lähivanhempi, joka oli uhkasakon nojalla velvoitettu luovuttamaan lapsi tapaamisiin, piti epäoikeudenmukaisena sitä, että jouduttuaan korvausvelvolliseksi etävänhemman suurista oikeudenkäyntikuluista, lasten elatus vaarantui.

Noutoprosessissa ollut vanhempi ei nähnyt itse noudossa sosiaalityöntekijöiden roolia tarpeellisena. Vanhemman mielestä tilanne eteni parhaiten voutijohtoisena. Sitä, että kahdessa eri noutoyrityksessä viranomaiset olivat olleet eri henkilöitä, vanhempi ei nähnyt ongelmallisena.

Seuraavassa kuviossa on yhteenvedona koottu asioita, joilla vanhempi voi taata lapsen edun toteutuvan täytäntöönpanoprosessissa.

Kuvio 3. Lapsen etu täytäntöönpanossa: vanhemman näkökulma

7 TÄYTÄNTÖÖNPANO VIRANOMAISEN NÄKÖKULMASTA

7.1 Käräjäoikeus

Käräjäoikeuden näkökulma pohjautuu Helsingin käräjäoikeudessa perheasioita käsittelevän tuomarin, Anna-Kaisa Aaltosen kanssa sähköpostitse käytyyn yhteydenpitoon.

Aaltosen mukaan lapsen etu tuomioistuimen näkökulmasta ja prosessuaalisena käsitteenä tarkoittaa sitä, että tuomioistuin viran puolesta huolehtii annettavan ratkaisun olevan lapsen edun mukainen. Vanhemmat eivät siis saa vapaasti sopia ja tuomioistuimen tulee viran puolesta huolehtia riittävän selvityksen hankkimisesta. Lapsen edun arviointiin puolestaan vaikuttaa muun muassa lapsen mielipide. Tämän merkitys vaihtelee tapauskohtaisesti lapsen iästä ja perheen olosuhteista riippuen. Tuomioistuin tekee päätöksensä kaiken sille annetun aineiston pohjalta kokonaisharkintana. (Aaltonen, sähköpostiviesti 12.9.2008.)

Lapsen etua toteuttaa parhaiten perusteellinen, yksilöllinen, joustava ja melko vapaamuotoinen oikeudenkäyntimenettely. Aaltosen mukaan tuomarin tulisi varata riittävästi aikaa asian käsittelyyn, erityisesti istuntoon ja käsitellä asiaa aktiivisesti kyselemällä ja puhumalla avustajien lisäksi suoraan vanhemmille. Asian käsittelyn nopeus on myös tärkeä asia lapsen edun toteutumiseksi. Lapsen edun arvioinnin yhdeksi vaikeudeksi Aaltonen näkee sovittelujärjestelmän toimivuuden riittämättömyyden. Hänen mukaansa sovintojen määrä ainakin Helsingissä jää liian pieneksi. Tuomareilla ei ole koulutusta lapsen edun arviointiin ja täytäntöönpanosovittelu ei tuota vastaavaa tietoa, kuin sosiaaliviranomaisen selvitys huoltoriidassa. Lapsen edun arviointi on pitkälti eijuridinen asia, eikä tuomareiden koulutus kata ihmistieteiden alaa. (Aaltonen, sähköpostiviesti 12.9.2008.)

Aaltosen kokemuksen mukaan lähes kaikki tapaukset koskevat tapaamisoikeuden täytäntöönpanoa. Vaikka nouto on lain mukaan yhdeksi pakkokeinoksi tapaamisten täytäntöönpanossa asetettukin, ei Anna-Kaisa Aaltosen mukaan sitä käytetä oikeastaan koskaan. Syyksi hän kertoo, ettei lapselle vaikea noutokokemus ole perusteltua yksit-

täisen tapaamisen kohdalla. Asumisen ja huollon täytäntöönpanossa yleensä määrätään nouto, jotta tilanne saataisiin nopeasti ”lailliselle mallille”. Pakkokeinoista Aaltonen kertoo myös, että kokee joskus turhauttavana ääritapaukset, joissa minkäänlaiset uhkasakot eivät pure, kun lähivanhempi on määrätietoisesti päättänyt olla luovuttamatta lasta tapaamiseen. (Aaltonen, sähköpostiviesti 12.9.2008.)

Käräjätuomari Anna-Kaisa Aaltosen mukaan täytäntöönpanoasiat voivat olla todella vaikeita silloin, kun vanhempien välit ovat erittäin pahasti solmuuntuneet ja riita on kroonistunut. Näitä patologisia riitoja tapauksista on kuitenkin vain vähemmistö ja normaalisti täytäntöönpanoriidat ovat juttuja, joissa ratkaisuun päästään melko helposti. Yleensä taustalla on vanhempien ja lasten elämäntilanteen muuttuminen tai käytännön järjestelyjen aiheuttamat hankaluudet, joista vanhemmat eivät keskustelemalla pääse sopimukseen. Aaltosen kokemuksen mukaan uhkasakkoja tuomitaan melko harvoin. (Aaltonen, sähköpostiviesti 12.9.2008.)

Aaltosen mukaan joskus joudutaan tilanteisiin, joissa riidan jatkuttua pitkään voidaan lapsen suojelemiseksi joutua ”panemaan peli poikki” hylkäämällä täytäntöönpanovaatimus, vaikka täytäntöönpanoa hakevassa vanhemmassa ei sinänsä mitään vikaa olisi-kaan. Näin on kuitenkin toimittava lapsen parhaaksi, jotta pitkään jatkunut riitely ja oikeudenkäynnit saataisiin päätökseen. (Aaltonen, sähköpostiviesti 17.9.2008.)

7.2 Sovittelija

Perheterapeutti, VTM Tuija Päivärinta on toiminut täytäntöönpanosovittelija 16 vuoden ajan. Päivärinnan mukaan sovittelun lähtökohtana on voimassa oleva sopimus tai käräjäoikeuden määräys siitä, kuinka huolto, asuminen ja tapaaminen tulee järjestää. Sovittelu on pyrkimystä edistää vanhempien yhteistoimintaa lapsen hyvinvoinnin toteuttamiseksi ja lapsen kuulemista. (Päivärinta 1.10.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Sovittelun pääasialliset työvälineet ovat vanhempien kanssa keskustelu sekä lapsen kuuleminen. Keskustelu vanhempien kanssa sisältää tunteiden purkamista, kuuntelua ja tunteiden vastaanottamista. Täytäntöönpanosovittelussa ei ole kyse parisuhderiidan

selvittelystä, mutta käytännössä sovittelija toimii kuuntelijana keskusteluissa, joissa voidaan vanhempien suhdetta ja lapsen asemaa. Koska sovittelijalla ei täytäntöönpanosovittelussa ole päätäntävaltaa, hänen on mahdollista löytää ymmärrystä molempia vanhempia kohtaan. (Päivärinta 1.10.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Lapsen kuulemisessa on kyse lapsen mielipiteen ja toivomusten selvittämisestä. Eri-tyisen tärkeää on lapsen mielipiteen kunnioittaminen, olipa se minkälainen tahansa. ”Manipuloitua” mielipidettä ei saa vähätellä, sillä joka tapauksessa kyseessä on lapsen mielipide. Päivärinta toteaa myös, että lapselle on tyypillistä, että hän on lojaali molempia vanhempia kohtaan, eikä tahdo pahoittaa kummankaan mieltä. Tätäkin seikkaa on kunnioitettava. (Päivärinta 1.10.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Sovittelussa vanhemmat kertovat tilanteesta oman kokemuksensa mukaisesti, omasta näkökulmastaan. Vaikka tarinat ovat erilaisia, ovat ne molemmat silti todellisia kokemuksia vanhempien elämästä. Vanhemmat katsovat tilannetta omalta näkökannaltaan ja sen ajatuksen pohjalta, mikä heidän mielestään parhaiten toteuttaa lapsen etua. (Päivärinta 1.10.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Kuulemisen käytännön toteuttamiseen vaikuttaa lapsen ikä ja käsillä olevat olosuhteet. Kuuleminen on moninaista ja se voi sisältää tutustumista, jutustelua, leikkiä, tunteiden aistimista ja muuta kanssakäymistä lapsen kanssa. Kuulemisessa tärkeää on, että lapsen ikä huomioiden hänelle kerrotaan, mitä on meneillään. Päivärinnan mukaan vanhemmat lapset myös tietävät, mistä tilanteesta on kyse. Erityisesti 12:ta ikävuotta lähestyvät painottavat sitä, että he päättävät tilanteesta. Todellisuudessa kyse ei ole kuitenkaan päätäntävällästä, vaan siitä, että lasta kuullaan ja hänen mielipiteensä huomioidaan. (Päivärinta 1.10.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Kuulemisen Tuija Päivärinta pyrkii järjestämään niin, että myös lapsi ja etävanhempi voisivat tavata toisensa. Koska sovittelijalla ei ole käytössään keskustelun lisäksi muita konkreettisia keinoja, on mahdollista, että lähivanhempi estää lapsen ja etävanhemman tapaamisen vielä täytäntöönpanosovittelussakin. Päivärinnan mukaan paras tilanne on se, että äiti, isä ja lapsi ovat kaikki yhtä aikaa koolla ja vanhemmat yhdessä

keskustellen sopivat jatkosta ja kertovat tilanteen lapselle. Suurin osa Päivärinnan suorittamista kuulemisista tapahtuu hänen omalla toimistollaan, neutraalissa ympäristössä. Osa puolestaan toteutuu lähivanhemman kotona, harvemmin etävanhemman luona. (Päivärinta 1.10.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Prosessin myöhemmässä vaiheessa voi mahdollisesti tulla esiin sovittelijan työn negatiivinen puoli osapuolten tehdessä valituksia sovittelijan toiminnasta. Joskus sovittelijaan myös otetaan yhteyttä täytäntöönpanon jälkeen lapsen tilanteesta kertomalla tai negatiivisessa mielessä muistamalla. (Päivärinta 1.10.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Tuija Päivärinta on ollut mukana noutotilanteissa kaksi tai kolme kertaa. Hänen kokemuksensa mukaan kihlakunnanvoudit ovat ottaneet vastuun noutotilanteesta. Päivärinta antaa voudeille kiitosta siitä, että he ovat olleet tilanteen tasalla, ovat huomioineet kaikki osapuolet sekä ovat olleet harkitsevia ja jämäköitä. Voutijohtoisen menettelyn Päivärinta näkee parhaaksi mahdolliseksi nykyisen toimintamallin puitteissa. (Päivärinta 1.10.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Päivärinta ei näe omaavansa noudossa mitään erityistä roolia. Hän näkee sovittelijan olevan eräänlainen tietolähde. Sovittelija voi olla ainut viranomainen, joka on tavannut kaikki osapuolet ja sen takia voi antaa arvokasta tietoa tilanteesta keskusteluissa voudin ja muiden viranomaisten kanssa ennen noutoa. Päivärinnan mukaan tärkeää on myös se, että noudossa on läsnä joku lapselle tuttu henkilö. (Päivärinta 1.10.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

7.3 Sosiaaliviranomainen

Turun kaupungin sosiaalityöntekijä Marja-Leena Saari on ollut mukana kahdessa noudossa. Saaren mukaan noutotilanteen suurin haaste on toimia lapsen kannalta hienovaraisesti, lasta järkyttämättä. (Saari, sähköpostiviesti 28.8.2008.)

Marja-Leena Saaren mukaan noudossa hienovaraisuuteen kuuluu se, ettei lapsen tarvitse kuulla vanhempiensa riitelyä asuinpaikastaan. Noutoprosessissa työskentelevien

viranomaisten on toimittava niin, että tämä turvataan lapselle. Käytännössä lapsi täytyy viedä toisaalle tilasta, jossa tulehtuneesta tilanteesta vanhempien kanssa keskustellaan. Lapsen etuun kuuluu myös se, että viranomaiset yrittävät edelleen saada vanhemmat toimimaan rauhallisesti ja toisiaan syyttelemättä. (Saari, sähköpostiviesti 28.8.2008.)

Viranomaisten täytyy myös yrittää estää vanhempia esittämästä lapselle kysymyksiä hänen asuinpaikastaan sekä estää lapseen kohdistuva painostaminen, joka pyrkii laittamaan lapsen valitsemaan vanhempien välillä. Saaren mielestä lapselle on myös selitettävä hänen ikäänsä vastaavalla tasolla rehellisesti asioiden merkitys, eikä viranomainen saa sortua lupaamaan asioita, joiden toteutumisesta ei ole varma. (Saari, sähköpostiviesti 28.8.2008.)

Sosiaalityöntekijä Marja-Leena Saaren mukaan hienovaraisuutta toteutetaan parhaiten tuomalla noutotilanteeseen lapselle läheinen henkilö, joka ei ole riitatilanteessa asettunut kummankaan vanhemman puolelle. Myös kiireettömyys edistää hienovaraisuutta. Sosiaalityöntekijän tehtäväksi Saari katsoo juuri hienovaraisuudesta huolehtimisen ja lapsen edun valvonnan. (Saari, sähköpostiviesti 28.8.2008.)

Yhteistyön sosiaali- ja ulosottoviranomaisen kesken Marja-Leena Saari näkee toimivan hyvin ja yhteisymmärryksessä. Saaren kertoma nouto on tapahtunut ulosottoviraston tiloissa. Tuolloin Saaren mielestä vouti toimi aktiivisena, selostaen asioiden kulun ja etenemistavat. Hänen mukaansa tilanne meni menettelyllisesti hyvin. (Saari, sähköpostiviesti 28.8.2008.)

Marja-Leena Saaren mukaan eri viranomaisten välinen yhteiskoulutus, joka keskittyisi käytännön ohjeiden läpikäymiseen, voisi olla hyvä. (Saari, sähköpostiviesti 28.8.2008.)

Ylilääkäri, LT Matti Kaivosoja näkee sosiaaliviranomaisen mukanaolon täytäntöönpanoprosessissa laajemmin. Hänen mukaansa sosiaaliviranomainen on täytäntöönpanossa ”omalla takapihallaan”. Tällä Kaivosoja tarkoittaa sitä, etteivät sosiaaliviran-

omaiset ole tottuneet toimimaan pakkotilanteissa. Kaivosojan mielestä tässä voi piillä riski siitä, että tämä johtaa jonkinlaiseen arvaamattomuuteen, huolimattomuuteen ja keskusteluyhteyksien vähenemiseen sosiaaliviranomaisen toiminnassa. Tämä puolestaan ei edistä lapsen edun toteutumista. Koska täytäntöönpanot eivät kuulu sosiaalityöntekijöiden toiminta-alueeseen ja kyseessä on vaativien asioiden hoitaminen, Kaivosoja ehdottaisikin, että tilanteissa käytettäisiin ammattilaisia, joille lasten kriisitilanteet ovat tuttuja. Tällaisia ammattilaisia hänen mukaansa löytyisi esimerkiksi Ensi- ja turvakotien liitosta. (Kaivosoja 13.6.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

7.4 Ulosottoviranomainen

Kyselytutkimus

Lähetin kyselyn huollon ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanosta Helsingin, Länsi-Uudenmaan, Oulun seudun, Pirkanmaan ja Varsinais-Suomen ulosottovirastojen kihlakunnanvoudeille (liitteet 2 ja 3). Otanta perustuu Risto Jaakkolan Lakimies-lehdessä (6/2002) julkaistuun artikkeliin, jonka mukaan Helsingin, Tampereen, Turun, Espoon ja Oulun käräjäoikeudet ovat niitä yksiköitä, joille huolto- ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanoriitoja yleisimmin osuu. Seuraavat tiedot ja mielipiteet pohjautuvat kyselyn perusteella saatuihin vastauksiin sekä Varsinais-Suomen ulosottoviraston johtavan kihlakunnanvoudin Raimo Männistön ja kihlakunnanvouti Olli Sippolan kanssa käytyihin keskusteluihin.

Noutojen määrä ja jakautuminen

27 kihlakunnanvoudista kaikkiaan kymmenen vastasi kyselyyn, jotkut vastanneista vain osittain. Yksi voudeista ilmoitti myös, ettei ole suorittanut noutoja.

Kaikkiaan vastanneet olivat toteuttaneet noutoja arvioidensa mukaan noin 66 kertaa vuoden 1996 lainmuutoksen tai kihlakunnanvoudin virassa aloittamisensa jälkeen. Kaksi vastaajaa ilmoitti lukumäärän sisältävän koko virastonsa noudot. Tässä luvut on kuitenkin ilmoitettu niin, että samoja tapauksia ei ole laskettu kahteen kertaan.

Noudot jakautuivat perusteittain seuraavasti:

- suora täytäntöönpano: 22 tapausta
- täytäntöönpanomääräys: 38 tapausta
 - huolto: 34 tapausta
 - tapaamisoikeus: 4 tapausta
- väliaikainen turvaamistoimimääräys: 6 tapausta

Näiden lisäksi hakemuksia oli tullut 34 kappaletta, joista 23:sta oli luovuttu ja 11 siirretty takaisin käräjäoikeuden käsiteltäväksi. Luopumiset olivat johtuneet seuraavista syistä:

- lapsi oli vastustanut noutoa: 5 tapausta (kahdesta tapauksesta selvisi, että lapsi oli yli 12-vuotias, kolmessa lapsen ikä jäi epäselväksi)
- hakija oli peruuttanut hakemuksen/osapuolten sopimus: 10 tapausta
- asiassa oli päästy sovintoratkaisuun: 3 tapausta
- noutoa oli siirretty lapsen järkyttyneisyyden takia ja lapsi oli myöhemmin muuttanut hakijan luokse
- käräjäoikeus oli muuttanut täytäntöönpanomääräystä ja asia oli sen jälkeen rauennut
- noudettavaa lasta ei tavoitettu Suomesta
- tilanne ratkennut lapsen huostaanotolla

Yhden luopumisen syy ei selvinnyt vastauksesta.

Lapsen etu

Kyselyyn vastanneet voudit näkivät lapsen edun tarkoittavan seuraavia asioita: lapselle tulee turvata ja hänellä on oikeus rakastavaan, huolehtivaan, tasapainoiseen, turvalliseen ja terveeseen kasvamiseen sekä kasvuympäristö, jossa lapsi saa elää normaaleissa elinolosuhteissa ilman väkivaltaa, huumeita ja liiallista alkoholinkäyttöä. Lapsella tulisi olla siteet molempiin vanhempiin ja isovanhempiin eikä sisaruksia saisi

erottaa toisistaan. Täytäntöönpanoa ajatellessa lapsen edun nähtiin tarkoittavan sitä että nouto ei saa järkyttää lasta ja sellaisia pakkokeinoja tulisi välttää, jotka lapsi kokee erittäin tuskallisina pitkään vielä tapahtuman jälkeenkin. Lapsen mielipide on huomioitava mahdollisuuksien mukaan, silloin kun se on lapsen oma, puhdas mielipide.

Raimo Männistön mukaan noutomenettelyssä lapsen etua parhaiten turvaa vanhempien mahdollisimman suuri hienovaraisuus ja kitkattomuus, toimiminen aikuismaisesti ja järkevästi. Käytännössä vanhempien yksimielisyys on kuitenkin harvoin saavutettavissa, muutoinhan tilanteisiin ei edes päädyttäisi. Vanhempien toiminta perustuu niin suuriin tunteisiin, että lasta käytetään pelinappulana pelissä, jossa toista puolisoa viimeisen kerran yritetään alistaa. Silloin, kun vanhempi osaisi keskustellen ja lasta tukevien edesauttaa noudon suorittamista, toteutettaisiin lapsen edun toteutumista parhaiten. Vanhempien vaikeuttavan käytöksen Männistö näkee noutoon vahvasti vaikuttavana ja vaikeuttavana asiana. Toisena hankaluutena Männistö näkee ulkomaalaistaustaiset perheet kielivaikeuksien ja kulttuurierojen takia. (Männistö 7.4.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Lapsen etua punnittaessa eteen tulevat erilaiset tilanteet keskenään arvioitaviksi. Haastavaa on arvojen asettaminen paremmuusjärjestykseen; tulevatko fyysiset vai psyykkiset tekijät ensin. Lisäksi olisi pääteltävä, mikä kussakin tapauksessa lapsen parasta parhaiten noudattaa. (Sippola 15.4.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Täytäntöönpanolain 3 §:n tarkoittaman hienovaraisuuden ja toimimisen lasta järkyttämättä kihlakunnanvoudit näkivät tarkoittavan seuraavia asioita: noutotilanteessa on käytettävä ammatti-ihmisiä itse noudon suorittamisessa voudin valvoessa toimitusta, nouto tulisi suorittaa ilman ylimääräistä dramatiikkaa, esimerkiksi paikalla ei tulisi olla virkapukuisia poliiseja ja fyysisten voimakeinojen käyttöä olisi ehdottomasti vältettävä. Viranomaisten tulisi toimia yhteistyössä keskenään, olla rauhallisia ja välttää osapuolten syyttelyä sekä pyrkiä toteuttamaan täytäntöönpano keskustellen. Paikalla tulee olla lapselle läheinen ja turvallinen aikuinen, mutta ei sellaisia ylimääräisiä henkilöitä, jotka pyrkivät vaikuttamaan täytäntöönpanoon. Lapsen kanssa tulee keskustel-

la, jotta tämä saadaan vapaaehtoisesti lähtemään mukaan ja lapselle tulee selvittää, miksi ollaan tekemässä sitä, mitä tehdään. Kuulemiset tulisi suorittaa nopeasti ja edellytysten täytyessä täytäntöönpano suorittaa loppuun saakka mahdollisimman nopeasti. Täytäntöönpanotoimet tulisi suorittaa siten, että vanhemmat eivät pysty fyysisesti estämään täytäntöönpanoa. Ennen täytäntöönpanoa vanhemmat olisi saatava erilleen lapsesta toiseen huoneeseen ja vastaanottavan vanhemmat tulisi olla niin lähellä, että lapsi voidaan luovuttaa hänelle mahdollisimman pian. Lisäksi nähtiin, että uhkasakomenettelyn tulee olla ensisijainen pakkokeino. Omassa toiminnassa tärkeäksi nähtiin hyvä valmistelu ja johdonmukaisuus.

”Ulosottomiehen rooli itse noutotilanteessa tulee olla ”toissijainen” siinä mielessä, että ammatti-ihmiset; sosiaaliviranomaiset, lääkärit, läheiset huolehtivat täytäntöönpanon sujuvuudesta ja viranomaisen (ulosotto) on enemmän taka-alalla ja huolehtii, että toimitus sujuu lain säännösten vaatimalla tavalla. Virka-aputilanteissa poliisiviranomaisten tulee olla taka-alalla ja osallistua täytäntöönpanoon voudin pyynnöstä vain silloin kun sitä tarvitaan. Muistan täytäntöönpanon joulun alla 2006, jolloin jouduin varautumaan siihen, että virka-apuakin voitaisiin tarvita. Paikalla oli poliisipartio, jota ei onneksi tarvittu. Poliisit olivat kuitenkin lähellä toimitusta, mutta luulen, että osapuolet eivät edes tulleet tietämään poliisin läsnäolosta.”

Kahdessa vastauksessa tuli erikseen esille hyvän asianajajan merkitys. Hyvänä nähtiin se, että osapuolilla on lainoppinut avustaja, jonka kanssa on vanhempia helpompi puhua esille tulevista vaikeista asioista. Avustaja näkee tilanteen, toivottavasti, ulkopuolisena ja pystyy selvittämään asiat oikealla tavalla päämiehelleen.

Noutojen toteutuminen

Vastaajista neljä haluaisi saada palautetta itse noutotilanteesta tai tietoja lapsen tilanteesta ja sopeutumisesta noudon jälkeen, viisi vastaajaa ei tätä haluaisi tai oli vastauksessaan epävarma. Yksi kielteisesti vastannut perusteli kielteisyyttään sillä, että mahdollisista virhepäätöksistä ei kuitenkaan voisi ottaa oppia, koska tilanteet ovat niin yksilöllisiä. Myönteisesti vastanneen mielestä palautteesta puolestaan voitaisiin ottaa oppia mahdollisista virheistä ja sitä kautta kehittää täytäntöönpanoa sujuvammaksi. Yksi vastaaja kertoi virastossa järjestetyistä palautetilaisuuksista pitkän tapauksen

päätteeksi. Asiaa oli käsitelty niin viraston henkilökunnan kanssa, kuin myös erillisessä tilaisuudessa niin, että läsnä oli kolmas taho, joka oli ollut tiiviissä yhteistyössä lasten kanssa.

Noutojen suurimmiksi haasteiksi ja ongelmakohtiksi voudit näkevät seuraavia asioita:

- lapsen kärsimys ja se, että noudettavat lapset ovat järkyttyneitä, eikä heidän kanssaan voi keskustella rauhallisesti eikä yksityisesti
- vanhempien ahdistuneisuus
- vanhemman vastustus täytäntöönpanoa kohtaan ja epäasiallinen käyttäytyminen
- saada vanhemmat vakuuttuneiksi siitä, että toimenpide on ainoastaan oikeuden päätöksen lopputuloksen toteuttamista
- lapsen edelleen jatkuva manipulointi, ”ethän missään tapauksessa halua lähteä, koska...”
- koko tilanne kärjistynyt
- lapsi taisteluvälineenä vanhempien riidassa
- asian hoitaminen ”tyylikkäästi” ilman huutoa ei onnistu – tosin jos huutoa ei ole, nouto jää usein toteuttamatta
- kysymys siitä, pitäisikö nouto toteuttaa nopeasti vai pitkästi neuvotellen – jos toteuttaa ripeästi, toteutuu ehkäpä turhankin räväkästi – jos neuvotellaan tulee helposti häiritseviä tekijöitä, esimerkiksi media
- paikalle kutsutaan asiaan kuulumattomia, jotka poistumiskehotuksen jälkeen jäävät esimerkiksi rappukäytävään odottamaan
- saada asianajajat ymmärtämään, että heidän päämiestensä eduksi on, ettei täytäntöönpano tarpeettomasti pitkity
- lapsen sijaintipaikan löytäminen
- se, etteivät sosiaaliviranomaiset ole kovin halukkaita tulemaan mukaan täytäntöönpanoon – ainakaan kovin nopeasti
- kulttuurierot
- julkisuus ja julkisuuden hallinta
- yritys kuvata tilannetta

Aika, jolloin vastaajat ovat suorittaneet noudot täytäntöönpanomääräyksen saapumisesta, vaihtelee melko paljon. Aika vaihtelee päivästä neljään viikkoon. Yhdessä tapauksessa täytäntöönpanoprosessi oli kestänyt peräti kolme kuukautta, mutta kyseessä oli hyvin poikkeuksellinen tapaus. Yleisintä näyttäisi kuitenkin olevan, että nouto suoritetaan ajanjaksolla muutamasta päivästä reiluun viikkoon.

Yhden kyselyyn vastanneen kihlakunnanvoudin toimintaperiaatteisiin kuuluu noutojen nopea toteuttaminen. Hänen mielestään tilanteet pitkittyessään pahenevat. Ajan kuluminen lisää riskiä siitä, että tapaus ehditään vetää julkisuuteen ja eri yhdistykset tulevat mukaan kuvioihin. Tällä tavoin tilanne saattaa muuttua hallitsemattomaksi ja täytäntöönpanoa voidaan alkaa pakoilemaan. Sitä, että osalliset vetävät tapauksia julkisuuteen, vouti ei välttämättä näkisi kiusanteoksi, vaan keinoksi sille, että yritetään saada lapsi itselle. Osalliset voivat ajatella julkisuuden auttavan tämän päämäärän saavuttamisessa ja huutavat sen siksi avuksi.

Täytäntöönpanomenettelyn ja siinä käytettävät pakkokeinot johtava kihlakunnanvouti Raimo Männistö kokee niin hyvinä ja toimivina kuin mahdollista, oikeusjärjestyksen perustuessa siihen, että ulosotto toimii täytäntöönpanojen toteuttajana (Männistö 7.4.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Yksi vastaajista näkee noutotilanteen niin, että mikäli sovintoa ei synny, ei noutoa myöskään pystytä täytäntöönpanemaan.

Viranomaisyhteistyö

Kolme vastaajista näkee yhteistyön sosiaaliviranomaisen kanssa olevan oikeusministeriön antaman ohjeen vastaista; sosiaaliviranomainen ei ole ollut riittävän aktiivinen tai puolueeton tai on ollut vain sivustakatsojan roolissa. Myös sitä kritisoitiin, että sosiaaliviranomainen ei aina tiedä, mitä pitäisi tehdä tai vaikeutena on tavoittaa oikea, asiaa hoitava henkilö. Kaksi näkee yhteistoiminnan toimineen hyvin. Yhdellä vastaajalla on molempia kokemuksia, sosiaaliviranomaista edustavasta henkilöstä riippuen. Yksi vastaaja kokee, etteivät sosiaaliviranomaiset ole kovin halukkaita tulemaan mu-

kaan täytäntöönpanoon, ainakaan kovin nopeasti, mutta tekevät työnsä hyvin, sitten kun osallistuvat.

Vastaajista kuusi näkee yhteiskoulutuksen, tai ainakin yhteispalavereiden sosiaaliviranomaisen kanssa tarpeelliseksi. Yksi vastaaja ehdotti, että muoto voisi olla myös keskustelutyypinen ryhmäkoulutus. Yhden vastaajan mukaan yhteistilaisuuksissa olisi mahdollista keskustella yhteisistä pelisäännöistä, mikä helpottaisi konkreettisen tilanteen yhteistyötä. Toisen vastaajan mielestä yhteinen koulutus edellyttäisi sitä, että noutotehtävät keskitettäisiin joillekin voudeille. Yhdessä vastauksessa toivottiin myös, että sosiaaliviranomainen ilmoittaisi ulosoton suuntaan henkilöt, jotka täytäntöönpanoja hoitavat ja että nämä yhteydet toimisivat.

Kihlakunnanvouti Olli Sippolan mielestä täytäntöönpanolaki antaa ulosottomiehelle liian väljät mahdollisuudet itsensä poispelaamiseksi. Laki mahdollistaa sen, että ulosottomiehen persoona ja omat käsitykset vaikuttavat päätöksentekoon paljonkin ja ulosottomiehen annetaan liikaa harkinnan mahdollisuuksia. Sippolalle tärkeää on se, että hän ei ala tutkia tilannetta uudelleen, käräjäoikeuden juuri sen tehtyä, vaikka laki antaa tähän mahdollisuuden. Hän kritisoi lakia myös siitä, että 12-vuoden ikäraja on yksiselitteinen. Ulosottomies voi toimia toimivaltansa puitteissa niin, että täytäntöönpano lykkääntyy ja lopulta estyy lapsen itse sitä vastustaessa. Yhtenä muutosehdotuksena Sippolan mielestä voisi olla se, että mikäli täytäntöönpanossa tulee esiin uusia asioita, voisi yhteys käräjäoikeuden kanssa olla joustavampaa, esimerkiksi niin, että ulosottomies esittäisi uuden tiedon käräjäoikeuteen ja sen harkittavaksi jäisi, vaikuttaako asia päätökseen. (Sippola 15.4.2008, henkilökohtainen tiedonanto.)

Noutokokemukset

Noutokokemuksistaan voudit kertoivat seuraavaa:

”Useimmiten, ellei aina jää paha mieli.”

”Vaikeissa tilanteissa (olen kuullut) on jouduttu rälläkällä menemään kylpyhuoneeseen, jonne lapsen vanhempi on tunkenut itsensä ja lapsen. On ollut pelkona lapsen hengen meno. Ei siinä voi kovin hienovaraisesti toimia, jos on suurempi vaara tarjolla kuin pieni meteli.”

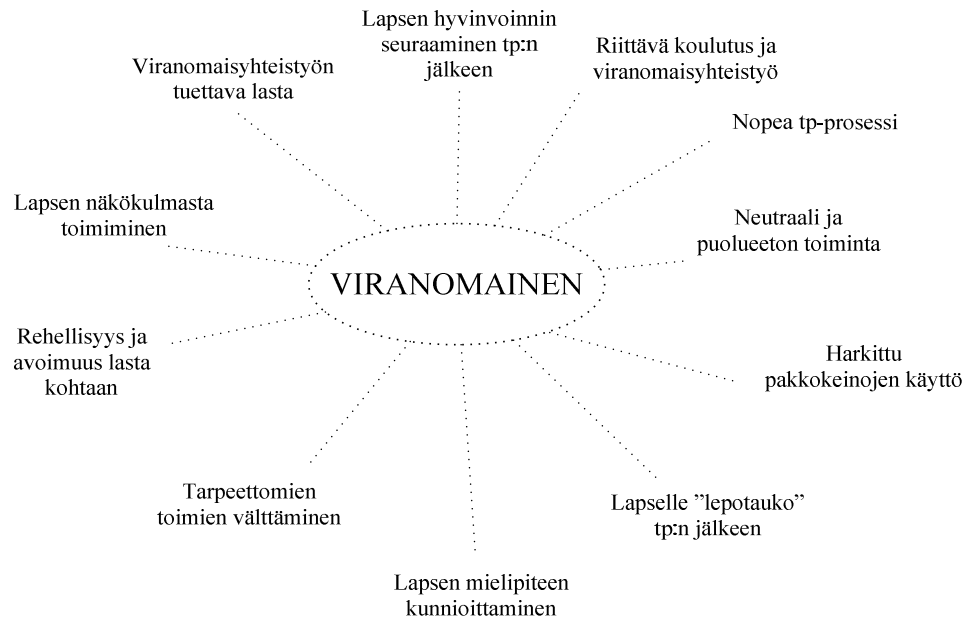
”Molemmissa hoitamissani tapauksissa olen päässyt keskusteluihin sovintoon. En ole pitänyt kovaa kiirettä noudon täytäntöönpanossa, jotta sopimiseen jäisi vielä aikaa, mutta näin ei tietenkään aina voi menetellä.”

”Kerran olen joutunut toimituksen kestäessä kutsumaan virkapukuiset poliisit paikalle. Kyseessä oli tilanne, jossa ulkomaalaissyntyinen lapsen vanhemman uusi avopuoliso alkoi käyttäytyä uhkaavasti. Noutoa hakenut oli myös ulkomaalaistaustainen.”

” Noutoa vastustamaan ilmestyi lapsen oikeuksia ajavan yhdistyksen edustajia, jotka käyttäytyivät koko ajan erittäin epäasiallisesti. Nouto oli toteutettava täysin salaa, jolloin nämä eivät ehtineet paikalle.”

” Vaikka nouto juridisesti olisi sujunut oikein, niin ei ikinä ole tullut sellaista tunnetta, että olisi tehnyt onnistuneen työn.”

Seuraavassa kuviossa on yhteenvetona koottu asioita, joilla täytäntöönpanoprosessissa mukana oleva viranomainen voi edesauttaa lapsen edun toteutumista.

Kuvio 4. Lapsen etu täytäntöönpanossa: viranomaisen näkökulma

8 YHTEENVETO

Lapsen etu

Tässä työssä tarkoitukseni oli käsitellä täytäntöönpanoprosessin kulku sen hakemisesta varsinaisen täytäntöönpanon suorittamiseen. Tarkoitukseni oli pohtia prosessia painottaen lapsen etua sekä niin, että käsittely muodostuu kolmesta eri näkökulmasta: lapsen, vanhemman ja mukana olevan viranomaisen. Ajatuksena oli kerätä materiaalia niin mukana olleilta vanhemmilta kuin viranomaisiltakin.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta annetun lain lähtökohtana on lapsen edun toteutuminen. Lapsen edun määrittäminen on vaikea tehtävä, sillä siihen vaikuttavat kussakin tapauksessa vallitsevat olosuhteet. Kulttuurisesti elämme aikakautta, jossa lapsen edun yleisesti nähdään tarkoittavan vanhempien yhteishuoltoa. Lastenpsykiatriselta näkökannalta katsottuna lapsen etu voidaan kytkeä asioihin, jotka turvaavat lapsen psyykkisen kehityksen ja toisaalta niihin, jotka traumatisoivat lasta.

Kihlakunnanvoudit näkevät lapsen edun tarkoittavan muun muassa oikeutta ja mahdollisuutta turvalliseen, terveeseen, rakastavaan, tasapainoiseen ja huolehtivaan kasvamiseen ja kasvuympäristöön. Tärkeänä nähdään myös siteiden säilyttäminen molempiin vanhempiin ja sukulaisiin sekä se, että sisaruksia ei saisi erottaa toisistaan. Oikeusministeriön noudosta antaman ohjeen mukaisesti lapsen etua kasvattava tekijä noutotilanteessa on, että sosiaaliviranomainen toimii aktiivisesti ja ulosottoviranomainen huolehtii toimituksen lainmukaisuudesta. Käytännössä näin ei kuitenkaan ole.

Täytäntöönpanossa tärkeässä asemassa ovat lapsen omat mielipiteet ja toiveet. Täytäntöönpanossa on toimittava 12-vuotiaan lapsen tahdon mukaisesti ja päätös siis jätettävä täytäntöönpanematta, mikäli lapsi sitä vastustaa. Alle 12-vuotiaankin lapsen mielipide voi estää täytäntöönpanon, mikäli hänen katsotaan olevan riittävän kehittynyt. Lapsen mielipiteen huomioiminen herättää monenlaisia ajatuksia. Toiset näistä edustavat suuntausta, jonka mukaan lapsen mielipiteen on puhtaasti oltava hänen omansa,

jotta se voitaisiin huomioida. Manipulointi halutaan siis karsia pois. Sovittelija Tuija Päivärinnan mukaan lapsen mielipidettä pitää kunnioittaa, vaikka sen taustalla olisikin havaittavissa toisen vanhemman käsitys tilanteesta. Toisaaltahan nämä eivät välttämättä ole toisiaan poissulkevia näkökulmia. Huomioiminen ja kunnioittaminen ovat kuitenkin eri asioita.

Lapsen etu -käsitteen tarpeellisuudesta tai sisällöstä eivät ole yhtä mieltä viranomaiset eivätkä huoltoriitoja käyvät vanhemmat. Lapsen etu on toimintaa ohjaava tekijä, mutta siitä ei voi antaa kovinkaan selkeää määritelmää. Jonkinlainen perusmääritelmä on kuitenkin olemassa ja mielestäni se tuli työssäni esille sekä kulttuurisella tasolla, lastenpsykiatrisesta näkökulmasta että vanhempien ja prosessissa mukana olevan viranomaisen näkökulmasta.

Nouto

Nouto on suoritettava mahdollisimman hienovaraisesti ja lasta järkyttämättä. Noudon hienovaraisuus tarkoittaa esimerkiksi sitä, että lasta valmistellaan noutoon, nouto suoritetaan lapsen asuinpaikasta, noudossa vältetään huomiota aiheuttavaa tai sieppauksenomaista toimintaa, lasta suojataan ylimääräisiltä haittatekijöiltä kuten medialta ja niin edelleen. Nouto on tarpeen vaatiessa mahdollista siirtää, siitä on mahdollista luopua tai asia voidaan siirtää uudelleen käräjäoikeuden käsiteltäväksi. Noutotoiminnassa hyväksi nähdään laaja valmistelu, määrätietoinen ja jämäkkä toiminta sekä osapuolet huomioiva, keskusteleva, harkitseva ja tilanteen tasalla oleva toiminta.

Kihlakunnanvoudeille tekemässäni kyselytutkimuksessa tuli esille, että kun noutoa koskeva asia tulee vireille, kihlakunnanvoudin muut työt yleensä väistyvät. Koska noutotilanteita tulee eteen melko harvoin, vaatii tilanne ehkä enemmän määrin kertausta ja harkintaa. Taloudelliselta näkökannalta ajateltuna täytäntöönpanoprosessin läpikäyminen on vanhemmillekin suuri taloudellinen riski. Sen lisäksi että taustalla on todennäköisesti oikeudenkäyntejä huoltajuuteen liittyen, kasvattaa täytäntöönpano-oikeudenkäynti kustannuspottia entisestään. Summa on huomattava, koska on tyypillistä, että prosessissa käytetään avustajaa.

Kyselyyn vastanneiden kihlakunnanvoutien mielipiteet jakautuivat kysyttäessä sitä, haluaisivatko he saada palautetta noutotilanteen jälkeen. Työn loppuvaiheilla eräs vouti sai kokea todella konkreettisen palautetilanteen, kun noin parikymppiset sisarukset tulivat häntä kiittämään. Sisarukset oli vuosia aiemmin määrätty noudettavaksi, mutta vouti oli palauttanut asian käräjäoikeuden uudelleen käsiteltäväksi, eivätkä sisarukset lopulta olleet muuttaneet täytäntöönpanoa hakeneen vanhemman luokse.

Viranomaisyhteistyö

Sosiaaliviranomaisen ja ulosottoviranomaisen keskinäisen työnjaon suhteen kyselyssä kerätyt mielipiteet jakautuivat. Osa voudeista koki yhteistyön toimineen hyvin, osa taas oli sitä mieltä, että Oikeusministeriön noudoista antama ohje ei toteudu. Nämä voudit näkivät itse olevansa vastuussa prosessin läpiviemisestä, vaikka Oikeusministeriön ohjeen mukaista olisi, että ulosottoviranomainen valvoo lainmukaisuutta ja sosiaaliviranomainen toimii tilanteessa aktiivisesti. Syynä sille, että näin ei ole, nähtiin sosiaaliviranomaisen koulutuksen puute. Ylilääkäri, Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin psykiatrian tulosaluejohtaja, LT Matti Kaivosojan mukaan sosiaaliviranomainen ei ole tottunut pakkotilanteissa työskentelemiseen. Siksi hän näkisikin hyvänä vaihtoehtona, että noutotilanteissa käytettäisiin ammattilaisia, jotka ovat tottuneet kohtaamaan kriisien keskellä olevia lapsia.

Kaikkien kuulemieni mielipiteiden perusteella on helppo yhtyä Matti Kaivosojan kannottoon kriiseissä työskentelevien ammattilaisten käytöstä. Jos viranomaisten välinen yhteistoiminta ei konkreettisesti noutotilanteessa pääsääntöisesti toteudu ohjeistuksen mukaisesti, olisi mielestäni vähintäänkin harkittava muutoksia. Sosiaaliviranomaisen aktiivisuuden katsotaan olevan noudossa lapsen etua kasvattava tekijä. Jos tämä ei toteudu, myös lapsen edun toteutuminen heikkenee. Kriisityötä lasten ja vanhempien kanssa tehnyt ammattilainen osaisi ehkä vahvemmin tukea lasta ja toisaalta myös tarvittaessa vanhempia. Tällaisella tuella voisi olla positiiviset vaikutukset myös lapsen ja vanhempien jatkoa ajatellen.

Viranomaisyhteistyön helpottamiseksi olisi hyödyllistä koota yhteiset pelisäännöt eri viranomaisten kesken. Kun noutotilanne on edessä, olisi hyvä, että on valmiiksi tiedossa, keihin otetaan yhteyttä ja miten nämä ihmiset käytännössä tavoittaa. Viranomaisten välistä yhteistyötä olisi siis vähintäänkin vahvistettava entisestään.

Loppupäätelmät

Opinnäytetyötä tehdessäni olen joutunut useampaan kertaan selvittämään syitä aihevalinnalleni. Joidenkin kommenttien mukaan noudot ovat ylipäänsä niin harvinaisia, että tämänkaltainen selvitys ei ole tarpeen. Itse olin toista mieltä työtä aloittaessani ja olen edelleen. Lasten ja perheiden täytäntöönpanokokemusten tärkeyttä ei mitata lukumäärällä. Kyseessä ovat ihmisten elämään ja tulevaisuuteen vahvasti vaikuttavat tehtävät, joissa toimimista ei saa aliarvioida. Keskustelut täytäntöönpanoprosessissa mukana olevien vanhempien kanssa vahvistivat tätä näkemystä entisestään.

Olen tyytyväinen siihen, että sain haastateltavakseni alan todellisia asiantuntijoita. Kihlakunnanvoudeille tekemääni kyselyyn olisin toivonut runsaampaa vastausmäärää, mutta aiemmin voudeille tehtyjen sähköpostikyselyjen perusteella oli melko selvää, että vastausten määrä on suunnilleen sitä luokkaa, kuin mitä se käytännössä olikin. Prosessissa mukana olleiden yhteydenottojen määrään olen myös melko tyytyväinen. Mahdollistahan olisi ollut, että osa-alue olisi jäänyt puuttumaan työstä kokonaan. Mieleni ylilääkäri, LT Matti Kaivosojan kanssa käyty keskustelu toi työhön puolestaan sellaisen lapsinäkökulman, joka pelkän juridisen lähdeaineiston perusteella olisi jäänyt uupumaan.

Työn tekeminen oli niin mielenkiintoista ja esiin tuli uusia kysymyksiä, joihin olisin halunnut selvittää vastauksia, että lopputulos tuntuu osittain pelkältä pintaraapaisulta aiheeseen. Mielenkiintoista olisi ollut myös laajentaa tutkimusta lapsikaappausuhkantilanteisiin.

9 LÄHTEET

Kirjallisuus

Auvinen, Maija 2002. *Huoltoriita ja sosiaalitoimi*. Teoksessa Litmala, Marjukka (toim.) *Lapsen asema erossa*, 111–168. Helsinki: WSOY Lakitieto.

Gottberg, Eva 2007. *Perhesuhteet ja lainsäädäntö*. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, yksityisoikeuden sarja A:117.

Helin, Markku; Linna, Tuula & Rintala, Matti 1997. *Huolto- ja tapaamispäätöksen täytäntöönpano*. Helsinki: Kauppakaari Oy, Lakimiesliiton Kustannus.

Jaakkola, Risto 2002. *Lapsen huolto- ja tapaamisoikeuspäätösten täytäntöönpano vuosina 1996-2001*. *Lakimies* 6/2002, s. 879–901.

Kurki-Suonio, Kirsti 1999. *Äidin hoivasta yhteishuoltoon – lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat*. Helsinki: Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 222.

Lahtiharju, Virpi 2005. *Lapsen kuuleminen edellyttää laaja-alaista osaamista*. *Sosiaaliturva* 5/2005, 16–17.

Linna, Tuula 1996. *Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpano*. Oikeusministeriön koulutustilaisuuden materiaali 5.11.1996.

Litmala, Marjukka 2002. *Lapsi erossa – empiirisiä kuvaajia 1*. Teoksessa Litmala, Marjukka (toim.) *Lapsen asema erossa*, 3–33. Helsinki: WSOY Lakitieto.

Valjakka, Eeva 2002. *Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus*. Teoksessa Litmala, Marjukka (toim.) *Lapsen asema erossa*, 37–109. Helsinki: WSOY Lakitieto.

Valjakka, Eeva 2005. *KKO 2004:118. Lapsen huolto ja tapaamisoikeus*. *Lakimies* 5/2005, 792–799.

Vuorinen Sami, *Noin puolet vireille tulevista täytäntöönpanoista sovitaan*. *Lapsen Maailma* 4/1998, 20.

Lait ja esityöt

Asetus lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 18.10.1996/729 [viitattu 23.2.2008]. Saatavissa <http://www.finlex.fi> > Lainsäädäntö > Ajantasainen lainsäädäntö > 1996 > 18.10.1996/729

HE, *Hallituksen esitys Eduskunnalle lainsäädännöksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanon uudistamisesta 1995* [viitattu 30.3.2008]. Saatavissa www.finlex.fi > hallituksen esitykset > 1995 > 196/1995

HTL, *Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361* [viitattu 19.5.2008]. Saatavissa <http://www.finlex.fi> > Lainsäädäntö > Ajantasainen lainsäädäntö > 1983 > 8.4.1983/361.

Lakivaliokunnan mietintö, LaVM 7/1996 [viitattu 5.4.2008]. Saatavissa <http://www.eduskunta.fi> > valtiopäiväasiat ja -asiakirjat.

Sosiaali- ja terveystieteiden valiokunnan lausunto, StVL 1/1996 [viitattu 5.4.2008]. Saatavissa <http://www.eduskunta.fi> > valtiopäiväasiat ja -asiakirjat.

TpL, *Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 16.8.1996/619* [viitattu 23.2.2008]. Saatavissa <http://www.finlex.fi> > Lainsäädäntö > Ajantasainen lainsäädäntö > 1996 > 16.8.1996/619

Ulosottokaari 15.6.2007/705 [viitattu 26.4.2008]. Saatavissa <http://www.finlex.fi> > Lainsäädäntö > Ajantasainen lainsäädäntö > 2007 > 15.6.2007/705

Sähköiset lähteet

Huiskala Hilikka, *Lapsen etu lainsäädännössä* [viitattu 26.3.2008]. Saatavissa <http://www.mangusti.com/supli> > Artikkelit > Lakiasiat.

OM, Oikeusministeriö 2008. *Ulosotto* [viitattu 19.5.2008]. Saatavissa <http://www.oikeus.fi> > ulosotto.

OM, 1996. *Oikeusministeriön ohje, noutomenettely ja väliaikainen turvaamistoimi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanossa* [viitattu 7.4.2008, 26.4.2008, 27.4.2008]. Saatavissa <http://www.finlex.fi> > viranomaiset > viranomaisten määräyskokoelmat > oikeusministeriö > 18.10.1996 3553/36/96 OM.

Tilastokeskus 2008a. *Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta päättäminen* [viitattu 19.4.2008]. Saatavissa <http://www.stat.fi> > Aiheet: oikeus > Käräjäoikeuksien siviiliasioiden ratkaisut > Taulukot > Käräjäoikeuksien siviiliasioiden ratkaisut > Käräjäoikeuksissa loppuun käsitellyt riita- ja hakemusasiat 1995-2007, vireilletulotapa- ja ratkaisutiedot.

Tilastokeskus 2008b. *Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpano* [viitattu 22.3.2008]. Saatavissa <http://www.stat.fi> > Aiheet: oikeus > Käräjäoikeuksien siviiliasioiden ratkaisut > Taulukot > Käräjäoikeuksien siviiliasioiden ratkaisut > Käräjäoikeuksissa loppuun käsitellyt riita- ja hakemusasiat 1995-2007, vireilletulotapa- ja ratkaisutiedot.

YLE TV1, ”Tosi tarina: viikonloppuisä” . 19.2.2008

Haastattelut ja henkilökohtaiset tiedonannot

Aaltonen Anna-Kaisa, kärjätuomari, Helsingin kärjäoikeus. Sähköpostiviestit 12.9.2008 ja 17.9.2008.

Kaivosoja Matti, LT, ylilääkäri, Keski-Pohjanmaan sairaanhoitopiirin psykiatrian tulosaluejohtaja. Henkilökohtainen tiedonanto 13.6.2008.

Männistö Raimo, johtava kihlakunnanvouti, Varsinais-Suomen ulosottovirasto. Henkilökohtainen tiedonanto 7.4.2008.

Päivärinta Tuija, perheterapeutti. Henkilökohtainen tiedonanto 1.10.2008.

Saari Marja-Leena, sosiaalityöntekijä, Turun kaupunki. Sähköpostiviesti 28.8.2008.

Sippola Olli, kihlakunnanvouti, Varsinais-Suomen ulosottovirasto. Henkilökohtainen tiedonanto 15.4.2008.

- Holhous Holhouksella tarkoitetaan lapsen omaisuuden hoitamista.
- Huoltaja Lapsen huoltajia ovat hänen vanhempansa tai henkilöt, joille huolto on uskottu.
- Huolto Huollolla tarkoitetaan lapsen hoidosta ja henkilökohtaisista asioista päättämistä.
- Pakkokeinot Lapsen huollon ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanossa käytössä on kaksi pakkokeinoa, nouto ja uhkasakko.

Noudossa kihlakunnanvouti noutaa ja luovuttaa lapsen täytäntöönpanoa hakeneelle vanhemmalle. Huollon täytäntöönpanossa lapsi noudetaan tapaajavanhemmalta, joka ei luovuta lasta tapaamisjakson päätteeksi takaisin huoltajaksi määrätylle vanhemmalle. Tapaamisoikeuden täytäntöönpanossa lapsi noudetaan huoltajalta, joka ei salli tapaamisia ja luovutetaan tapaajavanhemmalle. Tapaamisoikeuden toteuttamiseksi suoritettu nouto on kuitenkin poikkeuksellista.

Uhkasakolla tuomioistuin määrää lapsen vanhemman sallimaan tapaamisen tai luovuttamaan lapsen sakon uhalla. Jollei vanhempi noudata annettua määräystä, määrätään asetettu uhkasakko maksettavaksi toisen vanhemman sitä vaatiessa. Euromäärältään uhkasakko voi olla kiinteä tai erityisissä tapauksissa juokseva. Juoksevassa uhkasakossa sakon suuruus määräytyy ajan kulumisen mukaan.

- Peruspäätös Ratkaisu siitä, miten lapsen asuminen ja tapaaminen on vanhempien kesken järjestetty tilanteessa, jossa vanhemmat eivät asu yhdessä. Ratkaisu voi olla vanhempien keskinäinen sopimus tai tuomioistuimen antama päätös.

Tapaamisoikeus

Tapaamisoikeus on lapsen oikeus tavata sitä vanhempansa, jonka luona ei asu (etävanhempi).

Toimitustodistaja

Ulosottoviranomaisen käyttämästä todistajasta käytetään nimitystä toimitustodistaja.

Turvaamistoimi

Täytäntöönpanoa määrätessään tuomioistuin voi uhkasakon tai noudon lisäksi antaa määräyksen turvaamistoimesta. Turvaamistoimi on velvoite, joka asetetaan täytäntöönpanon turvaamiseksi ja lapsen edun suojelemiseksi. Turvaamistoimet on lueteltu TpL:n 17 §:ssä. Määräys voi kohdistua sekä huoltajaan että tapaajaan.

Väliaikaiset turvaamistoimet

Jos on aihetta olettaa, että huollon täytäntöönpano yritetään estää esimerkiksi viemällä lapsi ulkomaille, tuomioistuin voi määrätä että sosiaaliviranomainen sijoittaa lapsen laitokseen tai muuhun vastaavaan paikkaan.

Väliaikaismääräys

Tuomioistuin voi vireillä olevassa asiassa, riitaa rauhoittaakseen antaa väliaikaismääräyksen. Määräys on tarpeen tilanteessa, jossa asiaa ei saada tuomioistuimessa lopullisesti ratkaistua. Väliaikaismääräys voi koskea lapsen asumista, tapaamisoikeutta tai tapaamisen ja luonapidon ehtoja.

EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
HTL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361
TpA	Asetus lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 729/1996 (ns. täytäntöönpanoasetus)
TpL	Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 619/1996 (ns. täytäntöönpanolaki)

Hei!

Olen Piia Hakunti-Niemelä. Opiskelen Turun Ammattikorkeakoulussa, liiketalouden koulutusohjelmassa, juridiikan suuntautumisvaihtoehdossa. Tällä hetkellä suoritan opintoihini kuuluvaa työharjoittelua Varsinais-Suomen ulosottovirastossa.

Teen opinnäytetyötä lapsen huolto- ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanosta. Työssäni käsittelen täytäntöönpanoprosessin taustoja, prosessin kulkua ja lapsen etua. Lapsen etuun paneudun kolmesta eri näkökulmasta: lapsen, vanhemman ja mukana olevan viranomaisen.

Viranomaisnäkökulmaan haluaisin kuulla myös Sinun mielipiteesi. Vastaamalla oheiseen kyselyyn ja kertomalla kokemuksiasi ja ajatuksiasi autat selvittämään ulosoton näkökulmaa täytäntöönpanossa.

Tämä kysely on lähetetty kaikkiaan viiden ulosottoviraston kihlakunnanvoudeille. Kyselyn ovat saaneet Helsingin ulosottoviraston, Länsi-Uudenmaan ulosottoviraston, Oulun seudun ulosottoviraston, Pirkanmaan ulosottoviraston ja Varsinais-Suomen ulosottoviraston kihlakunnanvoudit. Otanta perustuu Risto Jaakkolan Lakimieslehdessä (6/2002) julkaistuun artikkeliin, jonka mukaan Helsingin, Tampereen, Turun, Espoon ja Oulun käräjäoikeudet ovat niitä yksiköitä, joille huolto- ja tapaamisoikeuden täytäntöönpanoriitoja yleisimmin osuu.

Toivoisin saavani vastauksesi 24.9.2008 mennessä.

Mikäli Sinulla on kysyttävää, voit lähettää sähköpostia osoitteeseen piia.hakunti-niemela@oikeus.fi tai soittaa numeroon 040-759 2887 tai Varsinais-Suomen ulosottovirastoon numeroon 010 36 26458. Kyselyn voit palauttaa sähköpostilla tai halutessasi postitse osoitteeseen Piia Hakunti-Niemelä/ Varsinais-Suomen ulosottovirasto, Linnankatu 43, 20100 Turku.

Suuri kiitos avustasi!

Piia Hakunti-Niemelä

**KYSELY KIHlakUNNANVOUDEILLE LAPSEN HUOLTO- JA
TAPAAMISOIKEUDEN TÄYTÄNTÖÖNPANOSTA SYYSKUUSSA 2008**

1. Noutojen kokonaismäärä vuodesta 1997 alkaen (arvio)

2. Tapausten jakautuminen:

Määrä (arvio)

Suora täytäntöönpano

Täytäntöönpanomääräys

Huolto

Tapaamisoikeus

Väliaikainen turvaamistoimimääräys

Noudosta luopumisia

Siirtoja käräjäoikeuteen

Luopumisen syy

Lapsen etu

3. Mitä ymmärrät lapsen edulla tarkoitettavan?

4. Minkälaiset toimet ja menettelytavat mielestäsi parhaiten toteuttavat lapsen etua noudossa? Mitä ymmärrät tarkoitettavan Tpl:n 3 §:llä ”kaikki lapseen kohdistuvat toimenpiteet on suoritettava mahdollisimman hienovaraisesti ja lasta järkyttämättä”?

Nouto

5. Kuinka nopeasti suorittamasi noudot ovat toteutuneet täytäntöönpanomääräyksen saamisesta?

6. Pitäisikö Sinusta ulosottoviranomaisen saada asianosaisilta palautetta noutotilanteesta tai tietoja lapsen tilanteesta noudon jälkeen?

7. Mitkä koet noutotilanteen suurimmiksi haasteiksi ja ongelmakohtiksi? Minkä koet olevan itsellesi kaikkein haastavinta?

Viranomaisyhteistyö

8. Minkälaisena olet kokenut yhteistyön sosiaaliviranomaisen kanssa? Toteutuiko oikeusministeriön ohje (Oikeusministeriön kirje 10.6.1991 n:o 1908/36/91 OM) siitä, että noutamisessa sosiaaliviranomaisen tulisi olla aktiivinen toimija ja ulosottoviranomaisen valvoa toimituksen lainmukaisuutta?

9. Näkisitkö yhteiskoulutuksen sosiaaliviranomaisen kanssa tarpeelliseksi?

10. Noutokokemuksiasi: